

Sikkerhet og sosial kontroll i en svak stat

En analyse av stammers betydning for samfunnssikkerhet i Jemen

Kåre Annaniassen

Masteroppgave i Midtøsten- og Nord-Afrika kunnskap

Program for Asiatiske og Afrikanske Studier

Institutt for Kulturstudier og Orientalske Språk

30 studiepoeng

UNIVERSITETET I OSLO

November 2008

Forord

Jeg vil først takke mine venner i Jemen for godt kameratskap, støtte og hjelp under feltarbeidet. En stor takk rettes også til mine kontakter som skaffet meg til tider unik tilgang til gode informanter, og til informantene som bidro mye til oppgaven ved å dele sin kunnskap, refleksjoner og oppfatninger med meg.

Jeg vil også takke min veileder, Dag Tuastad, som gjennom hele prosessen har bidratt med god veiledning, og vært en kilde til inspirasjon rundt prosjektet.

Ellers vil jeg takke alle som har bidratt med hjelp, innspill, støtte og oppmuntring: studiekolleger, venner og familie. Prosjektet hadde ikke blitt det samme uten dere.

Til slutt vil jeg gjerne rette en spesiell takk til *shaykh*'ene og alle de andre som har åpnet sine hus for meg i Jemen, og fått meg til å føle meg velkommen.

Kåre Annaniassen

Oslo, 15. november 2008.

Sammendrag

Svekkelse i Jemens formelle statsinstitusjoner har bidratt til at et sviktende regime ikke lenger på en tilfredsstillende måte sørger for velferd, utvikling og sikkerhet for landets innbyggere. Når staten selv er blitt så svak at den ikke lever tilstrekkelige politiske og sikkerhetsmessige tjenester til befolkningen, enten ved at dens institusjoner ikke fungerer eller at de misbrukes, vil dette kunne skape et potensielt farlig maktvakuum som kan fylles med vold, kriminalitet og konflikt, og dermed bidra til å svekke samfunnssikkerheten i landet. Jeg har derfor med bakgrunn i Jemens statssituasjon analysert hvorvidt stammesystemet i landet danner alternative sikkerhetsstrukturer som kan ivareta grunnleggende samfunnssikkerhet i fraværet av en velfungerende formell statsmakt.

Stammer i Jemen blir ofte beskyldt for å hindre staten i å etablere fullstendig territoriell og sosial kontroll, og for å være et hinder for utvikling og sikkerhet. Stor våpentetthet i Jemen reflekteres i stammenes militære kapasiteter. Dette utgjør til tider et sikkerhetsproblem ved at konsekvensene av konflikter øker i det stammene tar i bruk våpenmakt. Studien viser imidlertid at vi ikke kan avfeie stammene utelukkende som kilder til økt sikkerhetsrisiko. I fraværet av velfungerende, formelle statsinstitusjoner på landsbygda innehar stammene institusjonaliserte funksjoner som til dels erstatter myndighetenes egne sikkerhetstiltak, blant annet gjennom et velfungerende uformelt rettsystem og et sterkt normsystem som i stor grad opprettholder sosial kontroll, regulerer innbyggernes adferd, og opererer med omfattende regler og restriksjoner for bruk av vold. Noen ganger bidrar disse reglene til konflikt og voldsbruk, andre ganger begrenser de dette. Det som imidlertid er essensielt er at få personer og grupper handler *utenfor* systemene, og at de danner alternativer til voldelige løsninger på konflikter. Så lenge systemene opprettholdes i fravær av velfungerende formelle institusjoner, og forankres i stammenes normsystem, bidrar dette derfor i hovedsak positivt til å opprettholde samfunnssikkerheten i landets stammeområder.

INNHOOLD

FORORD	I
SAMMENDRAG.....	II
INNHOOLD	III
KAPITTEL 1: INTRODUKSJON.....	1
INNLEDNING.....	1
METODISK TILNÆRMING	3
KAPITTEL 2: STATSSVEKKELSE OG SIKKERHET I DAGENS JEMEN	5
<i>Konseptet statssvekkelse</i>	<i>5</i>
<i>Svekkelsen av Jemens formelle institusjoner</i>	<i>6</i>
<i>Statssvekkelse relatert mot menneskelig sikkerhet: For hvem feiler egentlig staten?</i>	<i>8</i>
KAPITTEL 3: SOSIALE STRUKTURER.....	10
STAMMESYSTEMET I JEMEN	10
<i>Stammer i nordlige områder.....</i>	<i>10</i>
<i>Stammer i sør.....</i>	<i>11</i>
<i>Organisering.....</i>	<i>12</i>
KAPITTEL 4: STAMMEORGANISERING OG SOSIAL KONTROLL.....	14
STAMMER SOM SUBSTITUTT FOR IKKE-FUNGERENDE FORMELLE MYNDIGHETER.....	14
<i>Jemens juridiske system – rett og urett i fjellene i Jemen.....</i>	<i>15</i>
<i>Spenningsforholdet mellom samfunnsikkerhet og rettssikkerhet.....</i>	<i>18</i>
KOLLEKTIVT ANSVAR OG STAMMERS NORMSYSTEM.....	23
STAT / STAMME RELASJONER	27
<i>Stammer i politikken: Konsekvensene av Al-Ahmar’s bortgang.....</i>	<i>28</i>
OPPSUMMERING	32
KAPITTEL 5: STAMMERS BIDRAG TIL NASJONALT KONFLIKTNIVÅ I JEMEN	33
STAMMENES MILITÆRE ORGANISASJON OG KAPASITETER	34
<i>Mobiliseringssystem</i>	<i>34</i>
<i>Stammens militære kapasiteter</i>	<i>35</i>
RESSURSMANGEL MED PÅFØLGENDE KONFLIKT	38
<i>Normsystem på hell?</i>	<i>40</i>
STAMMERS BIDRAG I SA’DAH KONFLIKTEN (MILITÆR BRUK AV STAMMEKRIGERE)	42
STAMMERS MILITÆRE MOTSTAND SOM ALTERNATIV TIL TERROR	44
OPPSUMMERING	48
KAPITTEL 6: STAMMERS ØKONOMISKE OG MILJØMESSIGE PÅVIRKNING	49
<i>Miljømessige utfordringer hos stammene.....</i>	<i>49</i>
<i>Opprettholdelse av lokal økonomi under krig og krise.....</i>	<i>51</i>
KAPITTEL 7: KONKLUSJON.....	52
KILDELISTE	55

Kapittel 1: Introduksjon

Innledning

Når stater svekkes til det punkt at institusjonene som er ment å beskytte innbyggernes interesser og utvikling ikke fungerer, er staten ikke lenger en overbygning for sikkerhet, men en trussel mot den.

Jemen har til alle tider vært et tradisjonelt stammesamfunn med en relativt svak sentralmakt. De fleste som har styrt landet har hatt problemer med å etablere et sterkt sentralt styre som kan øve innflytelse utenfor de større byene. Dette er også tilfelle i Jemen i dag. Myndighetene mangler kontroll over store deler av sitt eget territorium. Samtidig har de heller ikke monopol på bruk av maktmidler, i konkurranse med et sterkt stammevesen, voldelige opprørere og militant islamisme. For mens velfungerende stater kontrollerer sine grenser, har monopol på bruk av makt, samt styrer og regulerer økonomiske, sosiale og politiske prosesser i en retning som skaper et miljø for landets innbyggere der disse kan forfølge personlige og kollektive mål for velferd, utvikling og sikkerhet¹, opplever Jemen stadig større økonomiske, sikkerhetsmessige og sosiale problemer. Landets økonomi står i fare for å kollapse grunnet ressursavhengighet og kortsiktig økonomistyring. Et autoritært styre har ikke maktet å dempe stigende arbeidsledighet, eksplosiv befolkningsvekst, stadig større fattigdom og vannmangel, eller å hankses med den påfølgende økende sosiale misnøyen. Samtidig har man opplevd voldelig konflikt flere steder i landet, samt en rekke angrep mot statlige og utenlandske interesser gjennomført av militante islamister. Myndighetenes evne til å løse problemene har vist seg å være begrensede. Dette har ført til internasjonal bekymring for om den vaklende staten står i fare for å bli et langt større humanitært og sikkerhetsmessig problem enn det vi allerede ser i dag.

I praksis medfører ofte en svekket stat også en svekkelse i samfunnssikkerhet. Landets innbyggere er ikke lenger trygget gjennom en statsmakt som fullt ut sørger for å opprettholde viktige samfunnsfunksjoner og ivareta borgernes liv, helse og grunnleggende behov.² Når myndighetene ikke prioriterer, eller eventuelt ikke lenger evner å sørge for slike tjenester, er

¹ Andersen Louise, Møller Bjørn, Stepputat Finn (2007): *Fragile States and Insecure People?: Violence, Security and Statehood in the Twenty-first Century*, s 3.

² Definisjon "Samfunnssikkerhet": "Begrepet samfunnssikkerhet kan beskrives som den evne samfunnet har til å opprettholde viktige statsfunksjoner og ivareta borgernes liv, helse og grunnleggende behov under ulike former for påkjenninger" (St.meld. 17, 2001 – 2002, Samfunnssikkerhet)

en naturlig konsekvens at innbyggerne vender sin lojalitet og sine behov mot alternativer som kan gi de en viss form for stabilitet gjennom basistjenester og kollektiv sikkerhet.³

Jeg vil i denne oppgaven se på stammesystemet i Jemen som et slikt alternativ til staten for å ivareta ulike former for samfunnssikkerhet i det maktvakuemet som oppstår etter en ikke-fungerende formell statsmakt.

Stammer i Jemen har ofte blitt beskyldt for å hindre staten i å etablere fullstendig territoriell og sosial kontroll, og for å være et hinder for utvikling og sikkerhet. Allikevel ser vi nå at når myndighetene ikke klarer å sørge for verken sikkerhet eller utvikling, selv i urbane områder, innehar stammene funksjoner og mekanismer som gjør de til potensielt effektive enheter for å kunne ivareta sosial kontroll og orden, og muligens virke som en stabiliserende kraft innenfor enkelte av områdene der landets myndigheter selv mislykkes i å sørge for dette.

Denne oppgaven søker å forfølge alternative veier å gå i å sørge for samfunnssikkerhet i et samfunn der statsinstitusjonene enten ikke er tilstede, eller at de er svekket mot det punkt at de har sluttet å fungere i å fremme innbyggernes kollektive sikkerhet. Oppgaven kaster lys over alternative sikkerhetsstrukturer som kan virke i fraværet av en formell statsmakt. Den utfordrer derfor også noen av de tradisjonelle prinsippene rundt statssvekkelse, og ideen om staten som den eneste legitime forsørgeren av sikkerhet til landets innbyggere.

Med bakgrunn i dette vil jeg i denne oppgaven undersøke hvorvidt stammesystemet i Jemen danner alternative sikkerhetsstrukturer som ivaretar grunnleggende samfunnssikkerhet i fraværet av en velfungerende formell statsmakt. Er stammene med på å stabilisere sikkerhetssituasjonen i Jemen, eller er de en bidragsyter i å svekke den?

Oppgaven er tredelt. Jeg vil innledningsvis gjøre rede for hvorfor sikkerhetssituasjonen per i dag er problematisk i Jemen gjennom først å forklare den generelle dynamikken i statssvekkelse, og deretter hvordan den svekkede statssituasjonen påvirker samfunnssikkerheten for innbyggere i landet. Deretter vil jeg kort introdusere stammesystemets organisering i Jemen. Jeg vil så gjennomføre en analyse av hvorvidt stammer i Jemen bidrar til å styrke eller svekke grunnleggende samfunnssikkerhet i landet.

³ Rotberg, Robert I.(2004): *When States Fail. Causes and Consequences*, s 6.

Metodisk tilnærming

Jemen er et understudert land sett opp i mot dets naboer i regionen. Mitt hovedfokus i informasjonsinnhentingsarbeidet har ligget på stammer, statssvekkelse og sikkerhetsutfordringer i landet, noe som gjør at tre forskjellige sjangre av litteratur er aktuelt bakgrunnsmateriale for dette prosjektet. Det meste av den eksisterende litteraturen som omhandler stammer i Jemen dreier seg om studier gjort på bestemte geografiske områder, eller innenfor bestemte temaer som lov og rett, eller mekling av konflikter. Det finnes imidlertid ikke mye stoff som omhandler stammer i Jemen sett i dagens lys av en svekket statsmakt. Når det gjelder landets statssituasjon er denne i stadig forandring, og dermed er det vanskelig å finne oppdaterte akademiske verk om dette. Med en stadig mer problematisk humanitær situasjon i landet har det etablert seg et nett av lokale og vestlige bistandsorganisasjoner i Jemen. Samtidig har politiske analytikere og organisasjoner som arbeider med risikovurderinger og konfliktløsning fått økt fokus på Jemen fra tidlig 2000-tallet grunnet de internasjonale økonomiske og sikkerhetsmessige utfordringene en svekket stat medfører, deriblant gjennom landets økte konfliktnivå. Det finnes derfor et teoretisk supplement til den akademiske litteraturen i form av rapporter skrevet av organisasjoner i og utenfor Jemen om landets statssituasjon, og disse har sammen med avisartikler, statistikker og offisielle dokumenter bidratt til å legge noe av det teoretiske grunnlaget for denne analysen.

Foruten bruken av skriftlige kilder ble det i forbindelse med oppgaven gjennomført et feltarbeid i Jemen våren 2008 med en varighet på tre måneder. Til tross for at regimesituasjonen i Jemen har vært stabil siden opprettelsen av Republikken Jemen i 1990, har det samme ikke vært tilfelle for statssituasjonen sett fra et økonomisk, sosialt og sikkerhetsmessig perspektiv. Det var derfor nødvendig å gjennomføre et feltarbeid for å skaffe mest mulig oppdatert og riktig informasjon om temaet. Feltarbeidet er blitt gjennomført i den hensikt å fungere utfyllende til litteraturen som allerede finnes om lokale og nasjonale sikkerhetsutfordringer grunnet statssvekkelse, og om stammepolitikk, samt for å bekrefte eller avkrefte informasjon i de nyeste rapportene som er publisert om Jemen.

I feltarbeidet ble det først og fremst brukt kvalitative og forberedte dybdeintervjuer. Informantene var i all hovedsak personer som enten hadde en tilknytning til stammer eller ledet disse, var politikere eller akademikere i Jemen, eller var fra organisasjoner som arbeidet i stammeområder eller i forbindelse med konfliktløsning. Også militære og politiske myndigheter ble intervjuet. Noen av informantene kommer fra vestlige ambassader eller organisasjoner som til daglig arbeider i Jemen, eller med spørsmål som omhandler Jemen.

Så fremt informantene kunne engelsk foregikk intervjuene på dette. Alternativt har noen intervjuer blitt gjennomført på arabisk, og også noen med tolk. I mange tilfeller ble deltakende observasjon en konsekvens av intervjusituasjonen. Dette gjaldt spesielt i møter med stammeledere der det var flere til stede og atmosfæren var uformell. Disse observasjonene utfyller derfor noen av momentene som nevnes senere i analysen.

Ettersom feltarbeidet ble gjort i utlandet var det ikke påkrevet å melde prosjektet til Norsk Samfunnsvitenskapelige Datatjeneste eller Personvernforbundet for Forskning. Det fritar imidlertid ikke for etisk tilrettelegging av prosjektet. Alle feltarbeidere har et spesielt ansvar for ikke å påføre de menneskene man studerer for økt risiko for skade eller andre betydelige belastninger.⁴ Da mange av temaene som ble diskutert var av sensitiv karakter hadde jeg et særlig etisk ansvar for å holde mine informanter anonyme ovenfor andre, og organisere det innsamlede materialet på måter som ivaretok deres anonymitet. Derfor har jeg også valgt å anonymisere deler av kildene mine i denne oppgaven. Jeg opplyste alltid i forkant av møtene om innholdet og hensikten med prosjektet, samt om min akademiske tilknytning til Universitetet i Oslo. Slik sett ble det å møtes og snakke om temaer vi hadde bestemt på forhånd et aktivt samtykke fra mine informanter.⁵ Spesielt siden mine informanter i stor grad hadde forskjellig politisk bakgrunn, tilhørte forskjellige stammer og stammekoalisjoner, og ved flere anledninger var kritiske til myndighetene, var informasjonssikkerhet og informantsikkerhet et naturlig og nødvendig element i feltarbeidet.

Også egen sikkerhet ble fortløpende vurdert. Grunnet reiserestriksjoner, konflikt i landets nordligste provins, omfattende demonstrasjoner i sør, samt angrep gjennomført av militante islamister rettet mot turister og myndigheter, hendte det at jeg ble forhindret i å reise til områder jeg var faglig interessert i. Også noen av mine informanter hadde vært utsatt for attentater, og utviste spesiell varsomhet under transport til- og i valg av møtested. Alle disse faktorene påvirket mitt feltarbeid ved at sikkerhet kontinuerlig måtte planlegges som en del av møte- og reisevirksomheten. Dette gjaldt også sikker bruk og lagring av informasjonen som ble samlet inn gjennom feltarbeidet.

⁴ Gustavsson, Anders (2005): *Kulturvitenskap i Felt – Metodiske og Pedagogiske Erfaringer*, s 176 / Forskningsetiske retningslinjer for jus, samfunnsfag og humaniora, pk.7. (<http://www.etikkom.no/retningslinjer/NESHretningslinjer/NESHretningslinjer/99>)

⁵ Gustavsson, Anders (2005): *Kulturvitenskap i Felt – Metodiske og Pedagogiske Erfaringer*, s 233.

Kapittel 2: Statssvekkelse og sikkerhet i dagens Jemen

Konseptet statssvekkelse⁶

Samfunnssikkerheten i et land påvirkes i vesentlig grad av to interne strukturelle faktorer.

Dette er hvorvidt institusjonene som skal ivareta samfunnssikkerhet er sterke nok til å ivareta sikkerhet, og om de faktisk brukes effektivt i den hensikt å oppnå dette.

Derfor står også statssvekkelse sentralt i denne analysen. En svak stat kjennetegnes nemlig av at staten ikke makter å levere et knippe politiske og sosiale tjenester for sine innbyggere.

Eksempler på dette er mangelfull beskyttelse mot politisk og kriminell vold, at det eksisterer liten politisk frihet og kun begrensede sivile rettigheter, at staten ikke har full kontroll over eget territorium og grenser, at den ikke skaper grunnlag for økonomisk vekst, og at den mislykkes i å sørge for basistjenester innen helse og utdanning.⁷ Ofte har slike stater også interne konflikter av etnisk, kulturell, lingvistisk eller religiøs karakter som er i ferd med å bli voldelige.⁸

Det er vanlig å operere med tre grader av statssvekkelse. Dette er svake, mislykkede og kollapsede stater.

I en mislykket stat vil faktorene nevnt ovenfor bli langt mer tydelige og alvorlige. I tillegg er det primært to faktorer som gjør seg gjeldende. Dette er voldelig konflikt, samt at myndighetene mister autoritet over sitt eget territorium.⁹ Konfliktene som har ulmet under overflaten bryter ut i vold. Ofte vil offisiell makt ikke strekke seg lengre enn innenfor hovedstaden og de større byene. Dette reflekterer myndighetenes mangel på legitimitet, som ofte skyldes at de ikke lenger sørger for de mest fundamentale offentlige tjenester.

Myndighetenes mangel på legitimitet og evne til å levere reelle politiske tjenester til befolkningen gjør så at innbyggerne vender sin lojalitet til andre som kan tilby større grad av sikkerhet og sosial velferd. Dette kan være klan- og stammeledere, militære eller opprørere. Domstolene og byråkratiet har i en mislykket stat langt på vei mistet sitt ansvar, og blir ofte

⁶ Avsnittet er hentet fra Annaniassen, Kåre (2007): *Kappløp mot kollaps. En analyse av den sosiopolitiske situasjonen i Jemen.*

⁷ Se blant annet: The Failed States Index: http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=3865 eller resultatene fra Rotbergs studie: "The Harvard University Failed States Project." (1998-2002)

⁸ Rotberg, Robert I. (2003): *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, s 4.

⁹ Rotberg, Robert I. (2004): *When States Fail. Causes and Consequences*, s 5-6.

utelukkende brukt som maktrekskaper for styresmaktene i deres kamp om å tviholde på sine posisjoner. Demokratisk debatt er fraværende, smuglervirksomhet og annen kriminalitet blomstrer, og staten er blitt til et uoversiktlig og farlig sted å leve.¹⁰

En kollapset stat er en sjelden og ekstrem versjon av en mislykket stat, som mer enn noe uttrykker kaos og et vakuum av autoritet.¹¹ En slik stat er stort sett ikke mer enn et offisielt uttrykk for et geografisk område dypt nede i voldelig konflikt, fattigdom og humanitær katastrofe.

Svekkelsen av Jemens formelle institusjoner

Konstitusjonelt består formelle myndigheter i Jemen av en valgt president som statsoverhode, en statsminister som utpekes av presidenten og et valgt parlament som godkjenner all lovgiving. I praksis har imidlertid president Ali Abdallah Saleh tilnærmet monopol på politisk makt.¹² President Saleh kom til makten i 1978, og er med sine 30 år i nasjonens førersete en av de lengst regjerende statssjefer i regionen, kun slått av Libya's president Mu'ammarr al-Qadafi.¹³ Da Saleh kom til makten begynte han umiddelbart å arbeide for å konsolidere sin makt gjennom å sørge for at egne klan- og familiemedlemmer ble satt i viktige posisjoner i statsapparatet. Presidenten tilhører *Sanhan* stammen, en tidligere marginal gren av *Hashid* konføderasjonen, som sammen med menn fra *Hamdan* stammen nord for Sana'a tradisjonelt ble rekruttert til Imamens hær.¹⁴ Da imamstyret falt, og den femårige borgerkrigen mellom monarkister og republikanere ble avsluttet i 1967, dominerte menn fra disse to stammene hæren, og brukte senere sine posisjoner til å ta makten i den nye republikken, YAR (Yemen Arab Republic) på midten av 70-tallet. Presidenten bygger derfor sin maktbase først og fremst på sikkerhetsapparatet og de militære styrkene, inkludert slektninger og allierte fra egen og allierte stammer.¹⁵

For å rekke ut i distriktene har presidentens regime også søkt å kooptere stammeledere¹⁶ og religiøse ledere inn i statsapparatet for å distansere disse fra sine stammer ved å tilby de personlige økonomiske fordeler, og samtidig øve økt statlig innflytelse i distriktene gjennom å

¹⁰ Rotberg, Robert I. (2003): *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, s 5-7.

¹¹ Rotberg, Robert I. (2004): *When States Fail. Causes and Consequences*, s 9.

¹² International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 8.

¹³ Selvik, Kjetil & Stenslie, Stig (2007): *Stabilitetens Pris. Stat og Politikk i Midtøsten*.

¹⁴ Selvik, Kjetil & Stenslie, Stig (2007): *Stabilitetens Pris. Stat og Politikk i Midtøsten*, s 72.

¹⁵ International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 8.

¹⁶ Refereres til som Shaykh'er både i Jemen og senere i denne oppgaven.

knytte lokale ledere til myndighetene. Koopteringen har etter hvert utvidet seg til å gjelde andre ledende samfunnsgrupper som handelsfamilier og religiøse. Sammen med den styrte rekrutteringen til ledende posisjoner i statsapparatet illustrerer Jemens statsbygging det Joel S. Migdal kaller overlevelsespolitikk.¹⁷ President Saleh har derfor blitt beskyldt for primært å konsentrere seg om maktbygging og sitt eget regimes overlevelse, fremfor å utvikle landet i demokratisk retning.

Etter sammenslåingen av tidligere Nord- og Sør-Jemen i 1990 har lite skjedd med den autoritære lederstilen til presidenten til tross for opprettelsen av formelle demokratiske institusjoner. Allikevel blir demokratiske verdier og lovnader om demokratiske reformer i nasjonens utvikling mot en moderne stat ofte brukt som en viktig legitimeringskilde, både innad rettet mot egne innbyggere og utad rettet mot bistandsdonorer og det internasjonale samfunn.¹⁸ Utviklingen mot demokrati har imidlertid vært fiktiv. Regimet er autoritært, og selv om det finnes noe plass for alternative stemmer, er det strenge restriksjoner på dannelsen av alternative institusjonaliserte maktsentre som kan true eller utfordre eliten.¹⁹

Denne eliten har gjennom kooptering og økonomiske allianser samtidig bidratt til å tappe staten for ressurser gjennom et skyhøyt korrupsjonsnivå²⁰, og siden regimets overlevelse er avhengig av å opprettholde disse nettverkene har reformer vist seg lite effektive. Et strukturelt problem som oppstår i slike stater er når styresmaktene ikke har investert tilstrekkelig i å ivareta økonomisk utvikling. Jemen er et land med en ressursavhengig økonomi basert på sterkt fallende oljeressurser. Man forventer at disse ressursene vil synke drastisk fra 2011 og være helt tomme allerede innen 2018.²¹ Uten alternativ industri som motor for å drive landets økonomiske utvikling fremover vil dette føre til at regimet får betalingsproblemer i sine patron-klient relasjoner med ledende samfunnsgrupper som dermed vil miste sine privilegier. Uten disse privilegiene har allierte grupper av regimet heller ingen grunn til å støtte det lengre, med det resultat at landet står mer utsatt til for maktkamp og kamp om ressurser.

¹⁷ Migdal, Joel S. (1988): *Strong Societies and Weak States. State-Society Relations and State Capabilities in the Third World.*

¹⁸ Carnegie Papers (2007): *Evaluating Political Reform in Yemen*, s 3.

¹⁹ Carnegie Papers (2007): *Evaluating Political Reform in Yemen*, s 4.

²⁰ Jemen falt på Transparency International's korrupsjonsindeks til en 131. plass for 2007 fra en 111. plass fra året før: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2007/regional_highlights_factsheets.

²¹ IMF estimat: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp0705.pdf>

Ressursmangel fører allerede til stadig hyppigere konflikter mellom stammer, som primært er jordbrukere, og dermed er avhengige av vanntilførsel og infrastruktur for å kunne virke. Dette kommer i tillegg til etniske og politiske konflikter i landet. En krig mellom opprørere og myndigheter i landets nordligste provins har pågått siden 2004, kun avbrutt av kortere våpenhviler. På toppen av dette har aktive militante islamistiske grupperinger siden 2000 trappet opp sin aktivitet i Jemen ved å gjennomføre flere voldelige angrep i landet, og kombinert med myndighetenes begrensede kontroll over eget territorium sammen med skyhøy arbeidsledighet blant unge, frykter man at landet skal kunne danne et rekrutteringsgrunnlag til militant islamisme.

Alle disse faktorene er med på å kategorisere Jemen som en svak stat, der de formelle myndighetenes statsinstitusjoner i økende grad mislykkes i å begrense konflikt, skape økonomisk utvikling og ivareta demokratiske prinsipper.

Statssvekkelse relatert mot menneskelig sikkerhet: For hvem feiler egentlig staten?

Fordelen med å bruke statssvekkelse som en teoretisk forankring er at det danner en ramme for ikke bare å kunne beskrive statssituasjonen i et land ut i fra konkrete variabler, men også for å kunne påvise årsakene bak svekkelsen. Det man sjelden fokuserer på er imidlertid det at ”velfungerende”, men korrupte og undertrykkende statsfunksjoner kan innebære de samme humanitære konsekvensene som ved å leve i en mislykket stat uten noe fungerende formelt styre. President Saleh’s overlevelsespolitikk har riktignok bidratt til regimestabilitet i Jemen. Imidlertid har denne politikken også svekket staten, og lagt grunnlaget for at Jemen nå ikke har velfungerende statsfunksjoner som ivaretar befolkningens muligheter for utvikling, velferd og ikke minst sikkerhet på en tilfredsstillende måte. For det jemenittiske regimet er derfor strukturene regimet bygger sin makt på paradoksalt nok med på å opprettholde enkelte av de samfunnsmessige konsekvensene av statsfallitt, selv om statsfallitt ikke enda har forekommet. Sikkerhet for regimet er derfor ikke nødvendigvis samsvarende med sikkerhet, velferd og utvikling for landets befolkning. Derfor er også uttrykkene statssvekkelse og statsfallitt mest nyttige i konteksten av menneskelig sikkerhet, og derfor evnen til opprettholdelse av samfunnssikkerhet.²²

²² Dette forutsetter et nasjonalt sikkerhetsfokus. Hvis man fokuserer på sikkerhet over landegrensene kan regimestabilitet bidra til økt sikkerhet ovenfor naboland eller det internasjonale samfunn.

Hvis vi tar utgangspunkt i menneskelig sikkerhet har den jemenittiske staten allerede feilet for mange av dens innbyggere. Myndighetene har i økende grad mislykkes i å levere politiske og sosiale tjenester for sine borgere, noe som reflekteres i UNDP's rangering av Jemen på en 153. plass av 177 land i deres Human Development Index.²³ 40 % av landets befolkning lever under FN's fattigdomsgrense. Samtidig er basistjenester sterkt begrenset for store deler av befolkningen, spesielt utenfor de større byene. Det forekommer knapphet på basisvarer, og det oppstår stadig hyppigere konflikter om vann- og landressurser²⁴, som et ineffektivt og ofte lite tilgjengelig rettssystem ikke klarer å løse. Dette kommer i tillegg til de åpenbare sikkerhetsproblemene som har oppstått i forbindelse med krigen mellom regjeringsstyrker og opprørere i den nordlige Sa'dah provinsen, terroraksjoner og myndighetenes bruk av "krigen mot terror" til å forfølge politiske mål, samt det siste årets omfattende og voldelige demonstrasjoner i sørlige provinser rettet mot landets myndigheter. Felles for samtlige av disse faktorene er at de alle er med på å svekke innbyggernes sikkerhet, og derfor samfunnssikkerheten i landet. Den jemenittiske staten uttrykker derfor allerede et fravær av sikkerhet og tilfredsstillende formell sosial organisering for en stor andel av landets innbyggere ute i distriktene. Slik statssituasjonen utvikler seg for øyeblikket står også innbyggere i mer sentrale strøk i fare for å oppleve en stadig mindre gunstig humanitær og sikkerhetsmessig situasjon dersom sentralmyndighetene svekkes til det punkt der landet opplever statsfallitt.

Statsfallitt fører nesten utelukkende til økte sikkerhetsmessige utfordringer i det innbyggerne blir ansvarlig for sin egen sikkerhet. I fraværet av maktinstitusjoner vil frykt eller grådighet kunne sørge for spiraler av vold som i neste rekke vil gjøre det vanskeligere å gjeninnføre formell kontroll eller å bygge nye fundament for en positiv utvikling av staten.

Hovedproblemet er som regel at samfunn som opplever regimekollaps ikke har sterke nok sosiale strukturer til å fylle maktvakuemet etter staten. Er stammesystemet disponert sosialt, organisatorisk, militært og økonomisk for å fylle et slikt vakuum, og vil et kapabelt stammesystem eventuelt bedre samfunnssikkerheten i de områdene det står sterkt?

For å kunne si noe om dette må vi først se på de strukturene som ligger til grunn for stammeorganisering i Jemen.

²³ UNDP's Human Development Index 2007/2008: <http://hdr.undp.org/en/statistics>

²⁴ Intervju med blant annet landansvarlig i National Democratic Institute (NDI), Peter Dimitroff i Sana'a, 24.februar 2008, samt, International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 13.

Kapittel 3: Sosiale strukturer

Stammesystemet i Jemen

Stammer har stått for sosial og politisk organisering av jordbrukere, handelsmenn og beduiner i de områdene som i dag utgjør republikken Jemen, forholdsvis uendret i form, antall og funksjon i århundrer.²⁵ Over størsteparten av Jemens territorium finner man i dag stammer, men sterkest står de i den mest folkerike nordlige delen av landet som tidligere utgjorde Nord-Jemen. Unntaket er rundt de to byene *Ta'iz* og *Ibb*, mellom *Aden* og *Sana'a*, som aldri har hatt noen form for stammemessig organisering av innbyggerne.²⁶ Selv om mange forbinder stammer i Midtøsten med nomadiske grupper er dette ikke tilfelle i Jemen der stammemedlemmer hovedsaklig består av etablerte jordbrukere. Stammer i Jemen deler en felles politisk kultur, spesielt de i høylandet i nord, men varierer i størrelse, identitetsgrunnlag og hvordan de er organisert.

Stammer i nordlige områder

De to store stammekoalisjonene *Hashid* og *Bakil* er overbygning for de fleste stammene i nordlige områder av Jemen, fra like sør for *Sana'a* til den Saudiske grensen i nord. Dette området strekker seg fra der høylandet begynner i vest til *Rub al-Khali* ørkenen i øst, og utgjør et forholdsvis fruktbart platå i ulendt terreng som ligger på en gjennomsnittshøyde rundt 2000 meter over havet. Delingen mellom stammene er territoriell, og de fleste i dette området, med delvis unntak av *Sana'a*, identifiserer seg selv som stammefolk, selv også enkelte som ikke tilhører en spesifikk stamme.²⁷ Nord har alltid vært preget av en viss autonomi for stammene. Frem til revolusjonen i september 1962 da republikansk styre overtok, hadde områdene som da utgjorde Nord-Jemen hovedsakelig vært styrt gjennom monarkisk imamstyre helt tilbake til slutten av 800-tallet.²⁸ Imamene kom fra *Zaydi* grenen av *Shi'a* islam.²⁹ Denne retningen har lite til felles med andre *Shi'a* retninger, som for eksempel

²⁵ Stammer defineres i denne oppgaven som territorielle enheter der disse deler en felles lojalitet, eksisterer i et nettverk av tilsvarende enheter som de samvirker med, og som alltid har vært potensielt eller formelt under en statsmakt. Dette skiller "stammer" fra andre etniske grupper som ikke er politiske, fra politiske partier som ikke er territorielle, og fra formelle statlige institusjoner som ikke er politiske men kun svarer lojalitet til staten. I samsvar med Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 2.

²⁶ Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 2

²⁷ Al-Zwaini, Laila (2006): *State and Non-State Justice in Yemen*, s 2.

²⁸ Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, s 11.

²⁹ Imamene var *Hashemitter*, etterkommere fra Profeten Muhammad, som kan være både *Sunni* og *Shi'a* muslimer. I Jemen er imidlertid de fleste *Hashemitter Zaydi*, og kan defineres mer presist som etterkommere

den vi finner i Iran. *Zaydi* grenen av Shi'a islam er derfor det som preger stammefolks religiøse orientering i nordområdene, mens sørlige deler av Jemen i tillegg til *Tihama* kysten i vest, primært er *Shafi'i*³⁰ (*sunni* muslimer).³¹ Nordlige stammer er tallrike, har forholdsvis stor innflytelse på organiseringen av befolkningen innenfor sine grenser og sitter på betydelige militære ressurser.³²

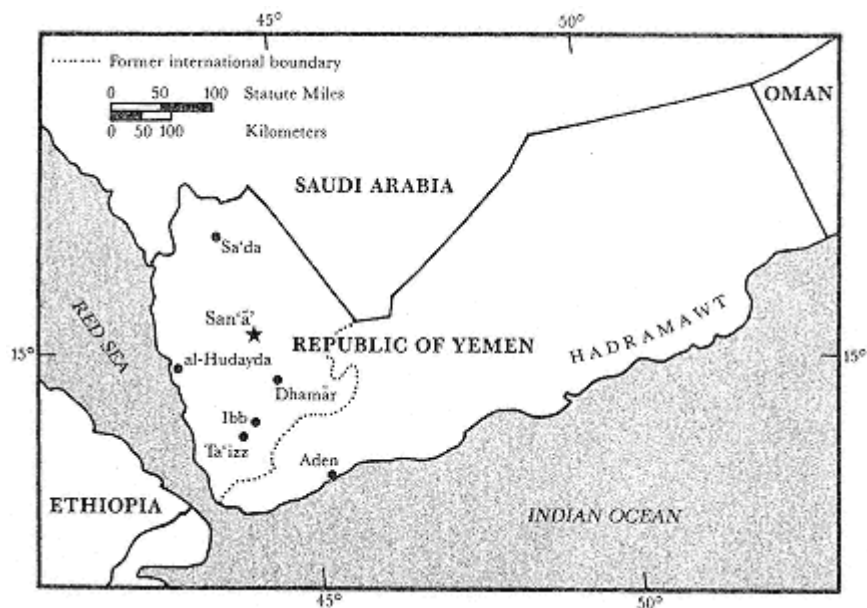
Stammer i sør

Når det gjelder stammer i tidligere Sør-Jemen er situasjonen en annen. Her spiller stammeorganisering en langt mindre rolle enn i høylandet i tidligere Nord-Jemen. I 1967 ble britisk kolonistyre

presset ut av Sør-Jemen og Den Demokratiske Folkerepublikken Jemen ble opprettet som Midtøstens første marxistiske stat.

Systemet av stammer var lite forenlig med kommunistenes politikk, og allerede i 1970 ble

stammeorganisering erklært ulovlig.³³ Det fulgte så aktive kampanjer fra det nye regimet rettet mot stammeledere der en rekke av disse enten ble fengslet eller drept.³⁴ Som et resultat har systemet blitt liggende delvis uvirksomt siden 70-tallet og frem til det marxistiske styret falt etter Sovjetunionens kollaps i 1989.

Etter sammenslåing av nord og sør i 1990 fikk stammetilhørighet igjen økt aktualitet gjennom sørlige partiers svake posisjon i den nye staten, og spilte også en rolle i den påfølgende

etter Fatimas ekteskap med Ali ibn Ali Talib, henholdsvis profetens datter og hans fetter, som senere ble ledere for det muslimske samfunnet. (Human Rights Watch, oktober 2008)

³⁰ *Shafi'i* er en av totalt fire ulike skoler (*madh'hab*) innen *Sunni* Islam.

³¹ Religiøs fordeling på landsbasis: *Shi'a* (*Zaydi*) 42-47%, *Sunni* (*Shafi'i*) 50-55%. I tillegg finnes det små jødiske, kristne og hinduistiske minoriteter i landet.

³² Blant annet intervju med Steven Caton sommeren 2007.

³³ Selvik, Kjetil & Stenslie, Stig (2007): *Stabilitetens Pris. Stat og Politikk i Midtøsten*, s 74

³⁴ Møte med nestkommanderende fra prominent stamme i Sa'dah provinsen, 22.mars 2008.

borgerkrigen mellom de to forente landene i 1994.³⁵ *Madhhij* koalisjonen vokste frem i sør etter oppløsningen av kommunistpartiet YSP, og har bidratt til en viss politisk mobilisering basert på stammebånd slik vi ser i nord. Styrkingen av stammebåndene de senere årene er allikevel langt unna å sette stammer i sør i samme posisjon som de i nord, både når det gjelder muligheten til å sørge for sosial organisering av befolkningen under fraværet av en formell statsmakt, som identitetsgrunnlag for befolkningen, og som sosiale pressgrupper gjennom politisk og militær mobilisering.

Organisering

Når det gjelder studiet av stammer i Midtøsten og Nord-Afrika har ofte den segmentære modellen³⁶ for organisering av sivilsamfunnet vært dominerende.³⁷ Denne modellen beskriver samfunn der handling er basert på balansert opposisjon. Dette betyr at i fravær av effektive ledere er orden og maktbalanse i samfunnet opprettholdt gjennom kollektiv samhandling. Motsvarende grupperinger på forskjellige nivåer i systemet mobiliseres i respons til trusler, og går siden hvert til sitt når det ikke lengre er behov for å stå sammen mot krefter som krenker noen i gruppens interesser. Dette vil normalt bety at gruppene tar i bruk hevn og mekling. Fred er kun midlertidig inntil nye utfordringer dukker opp. Dette skjer selvsagt i mange samfunn, ikke bare i de med stammemessig organisering, men problemet med modellen er at den utelukkende er rettet mot respons, med deretter midlertidig oppløsning av handlingsgruppen. Det vil si at det ikke finnes noe grunnleggende og permanent nivå av politisk organisering.³⁸

Stammesystemer i Jemen deler en rekke likheter med den segmentære modellen, med relasjoner basert på etnisitet og slektsbånd, mobilisering av medlemmene mot en felles fiende, og at det finnes systemer for hevn og mekling. Men stammer i Jemen har karaktertrekk som gjør at de ikke passer inn i denne modellen. Stammer i Jemen har nemlig et essensielt nivå av politisk organisering gjennom stabile institusjoner, dynastiske former for lederskap, administrative og lovgivende strukturer, skriftlige lover, dedikert personell for å overholde lov

³⁵ Carapico, Sheila (1998): *Civil Society in Yemen-The Political Economy of Activism in Modern Arabia*, s 203/4.

³⁶ Modellen ble utarbeidet av E. Evans-Pritchard i 1940.

³⁷ Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 3.

³⁸ Bates, Daniel G., Rassam, Amal (2001): *Peoples and Cultures of the Middle East*, s 268.

og orden, samt langsiktige allianser basert på kontrakter og avtaler som reflekterer *interesser*, og ikke slektskap.³⁹

Stammer i Jemen kan derfor i aller høyeste grad også beskrives som politiske enheter.⁴⁰ Gjennom sin politiske struktur har de i motsetning til segmentære stammesystemer grunnleggende former politisk og sosial organisering, og har derfor teoretisk et organisasjonsmessig utgangspunkt for å kunne virke stabiliserende i fravær av en formell statsmakt innenfor den enkelte stammes geografiske territorium.

Dette bringer oss videre til kapittel fire der jeg først vil se på om dette faktisk skjer i praksis, og i tilfelle hvordan stammers evne til sosial kontroll og som alternative system for samfunnsmessig organisering kan påvirke samfunnssikkerheten i deres områder i positiv eller negativ retning.

³⁹ Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 4

⁴⁰ Støttes også av Paul Dresch: Se [http://www.jstor.org/sici?sici=0025-1496\(198403\)2%3A19%3A1%3C31%3ATPOSAT%3E2.0.CO%3B2-S&cookieSet=1](http://www.jstor.org/sici?sici=0025-1496(198403)2%3A19%3A1%3C31%3ATPOSAT%3E2.0.CO%3B2-S&cookieSet=1)

Kapittel 4: Stammeorganisering og sosial kontroll

Basert på de prosessene rundt statssvekkelse jeg nevnte innledningsvis kan vi dele de faktorene som svekker en stat i tre grupper. Den første er mangelfulle institusjoner som fører til vanstyre og dårlig tilrettelegging av befolkningens utvikling. I tillegg er det voldelig konflikt, samt nedgang i økonomien, med påfølgende fall i levestandard og sosial og økonomisk sikkerhet for landets innbyggere. Jeg vil i denne delen diskutere stammers påvirkning på disse tre faktorene. Dette vil jeg gjøre ved først å ta for meg stammens institusjoner som mulig substitutt for myndighetenes formelle institusjoner. Deretter vil jeg se på stammers betydning for nasjonalt konfliktnivå i Jemen, og til slutt på hvordan de er med på å påvirke økonomi og miljø lokalt i sine områder.

Stammer som substitutt for ikke-fungerende formelle myndigheter

På vei nordover fra Sana'a mot Sa'dah provinsen har vi akkurat passert en militær kontrollpost med to fotsoldater som viftet oss videre. Kun 500 meter senere når vi på nytt en kontrollpost. Denne gangen er den sivil. Vi er på grensen mellom Bani Suraym og Murhibah stammen. Posten er bemannet med fem personer, to tunge 12,7 mm mitraljøser og tre kjøretøy som umiddelbart kan sperre aksene, og dermed hovedveien til Sa'dah. De sjekker papirene våre, spør hvor vi skal og om vi er bevæpnet. Alt foregår raskt og effektivt, og tonen er høflig. De tar så sjåførens navn og stammetilknytning og ønsker oss god tur videre.⁴¹

I den institusjonsmessige organiseringen som ligger i en formell statsmakt finnes det et hierarki av politiske og sosiale tjenester staten er forventet å sørge for. Den viktigste av disse er sikkerhet, og da i aller første rekke menneskelig sikkerhet. Individene kan forsøke å sikre seg og sine verdier på egenhånd. Grupper av individer kan også forsøke å søke sammen for å organisere seg på en måte for å maksimere sin sikkerhet. Men det er ekstremt vanskelig for individer eller løst organiserte grupper å effektivt kunne erstatte sikkerhet gjennom private arrangementer fremfor det fulle spektrum av offentlige tjenester en stat kan sørge for.⁴² Dette er statens hovedoppgave. Å hindre invasjon, tap av territorium, eliminere trusler mot og angrep på nasjonal orden og sosial struktur, hindre kriminalitet (deriblant politisk og kriminell vold), fattigdom, ressursmangel og liknende farer som kan skade innbyggernes liv og

⁴¹ Under forflytning fra Sana'a til nordlige områder i Jemen, 12.mars 2007.

⁴² Rotberg, Robert I. (2004): *When States Fail. Causes and Consequences*, s 3.

eiendom, og ikke minst å gjøre innbyggerne i stand til å løse uenigheter både seg imellom og med staten gjennom et velfungerende rettssystem fremfor enhver form for voldsbruk, er alle vesentlige faktorer i det å sørge for sosial kontroll, og gir staten legitimitet til å styre.

Dette klarer ikke den jemenittiske staten i dag. Det innledende eksempelet med stammekontrollerte check points er bare ett av mange der myndighetenes institusjoner erstattes av mer uformelle sikkerhetstiltak. I det neste avsnittet skal jeg gå mer i detalj på noen av de områdene der stammer dekker opp disse funksjonene gjennom sitt uformelle system. Vi begynner med et av de viktigste redskapene som finnes for å ivareta sosial kontroll, nemlig de juridiske institusjonene.

Jemens juridiske system – rett og urett i fjellene i Jemen

*“The State guarantees citizens’ security, liberty and dignity”.*⁴³

Formell jemenittisk lovgivning er basert på islamsk lov, *shari’a*, samt elementer hentet fra tyrkisk, egyptisk og engelsk lov, internasjonale prinsipper og normbasert stammelov.⁴⁴

Dagens lovsystem ble samlet under ”*The Law on Judicial Power*” ved sammenslåingen av tidligere Nord- og Sør-Jemen i 1990.⁴⁵ Landet har ikke religiøse domstoler eller noen konstitusjonell domstol, selv om høyesterett har et konstitusjonelt kammer.⁴⁶

Selv om mange jemenittiske lover møter internasjonale standarder på papiret gjør imidlertid korrupsjon og svakhet i det juridiske systemet, sammen med mangel på institusjonalisert makt til politiet, at lov og rett blir alvorlig underminert.⁴⁷ Jemenittiske borgere står i teorien likt for loven, men i praksis forekommer det ofte ujevn straffutmåling, særlig når regimet selv er involvert. Samtidig intervensjoner stadig den utøvende makt i rettsprosesser,⁴⁸ og dommere har en tendens til å være utpekt politisk, noe som ytterligere skyver balansen i rettssystemet i

⁴³ Jemenittisk grunnlov, 2001, artikkel 48 (a). (Hentet fra Human Rights Watch (2008) s 25.)

⁴⁴ Blant annet fra Freedomhouse rapport: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=186>, samt deltakelse på UNDP seminar: National Workshop on “*Human Rights During Trial, Arrest & Imprisonment*”, Taiz (Jemen), 29-31 juli 2007.

⁴⁵ Selve loven ble vedtatt først i 1991. (Carnegie Papers (2007): *Evaluating Political Reform in Yemen* s 5.)

⁴⁶ Al-Zwaini, Laila (2006): *State and Non-State Justice in Yemen*, s 2.

⁴⁷ Carnegie Papers (2007): *Evaluating Political Reform in Yemen*, s 15

⁴⁸ United Nations Common Country Assessment (Yemen) 2005, s 25.

favør av folk som allerede sitter i maktposisjoner. Et resultat er at det nærmest er umulig å få tatt opp saker i det jemenittiske rettsystemet utenom gjennom personlige relasjoner.⁴⁹

Dette gjør at jemenittier flest ser på rettssystemet som korrumpert og ineffektivt. Samtidig er det utilgjengelig for mange på landsbygda på grunn av lang reisevei, manglende kontakter, samt liten bevissthet rundt egne rettigheter og om hvordan man skal gå frem. Dette gjelder spesielt kvinnene, som er mindre mobile, har høyere grad av analfabetisme,⁵⁰ og fordi åpne rettshøringer ofte virker preventivt på kvinnene og deres familier da en følsom sak kan bidra til å kaste skam over familien. Også en del barn stiller utenfor rekkevidden av fulle juridiske rettigheter i det de ikke blir registrert ved fødselen.⁵¹ I det uformelle systemet er imidlertid slik registrering irrelevant, da stammetilknytning er det som i praksis sørger for ”statsborgerskap” på landsbygda.⁵²

Resultatet er at det pr. i dag er mange som søker å løse rettslige spørsmål utenfor det formelle rettssystemet. Rundt 80 % av rettslige oppgjør i Jemen behandles i dag gjennom det uformelle stammesystemet.⁵³ Dette er uheldig da enhver stats legitimitet hviler tungt på statens lov- og rettssystem. Uten rettfærdige rettsprosesser vil de som bryter loven enten bli sluppet ut i samfunnet igjen, eller bli dømt uten en skikkelig rettssak. Ingen av disse alternativene er selvsagt spesielt attraktive. Dessverre er det en viss hyppighet av begge i det formelle jemenittiske rettssystemet.⁵⁴ Befolkningen kan ikke forventes å samarbeide med verken politi, sikkerhetsstyrker eller påtalemyndighet dersom rettsvesenet ikke oppfattes å være både effektivt og rettfærdig.

Det uformelle systemet derimot oppfattes som langt mer effektivt og har legitimitet i befolkningen.⁵⁵ Det tar raskere affære ved lovbrudd fordi det fungerer lokalt i stammeområdene, og befolkningen respekterer i langt større grad avgjørelsen om hva som skal bli konsekvensene av ugjerningen (fordi prosessene er basert på mekling). Et slikt system

⁴⁹ Carnegie Papers (2007): *Evaluating Political Reform in Yemen*, s 15 (tatt ganske direkte fra teksten, bør vannes ut noe med info annenstedshen)

⁵⁰ Det rapporteres om 28,5 % lese- og skrivekyndighet for kvinner i motsetning til 69,5 % for menn. Freedomhouse rapport: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=186>. (Tall fra 2002).

⁵¹ United Nations Common Country Assessment (Yemen) 2005, s 24.

⁵² Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 113.

⁵³ Al-Zwaini, Laila (2006): *State and Non-State Justice in Yemen*, s 2.

⁵⁴ United Nations Common Country Assessment (Yemen) 2005, s 26, samt Human Rights Watch (2008): *Disappearances and Arbitrary Arrests in the Armed Conflict with Huthi Rebels in Yemen*.

⁵⁵ I nesten samtlige møter, både med representanter fra stammer, akademikere og organisasjoner som arbeidet med rettsikkerhet, men også fra myndighetene selv ble det uformelle rettssystemet omtalt i positive vendinger.

beholder den sosiale kontrollen i områder som ellers ville vært uten noe rettssystem i det hele tatt. Dette har også myndighetene innsett, og det foregår derfor et visst samarbeid mellom det formelle rettsapparatet og det uformelle. I praksis betyr dette at sivile dommere ofte sender saken videre til stammene for behandling dersom saken er mellom stammemedlemmer eller ikke dreier seg om personlige forhold, som giftemål, skilsmisse, arv og eiendomsforhold som teknisk sett skal behandles ut i fra *shari'a*. Normbasert stammelov i Jemen dekker hovedsaklig de områdene som er definert som ”public responsibility”, som for eksempel beskyttelse av personer og ære, samt kriminalitet.⁵⁶ Dette gjør den til et egnet instrument for å opprettholde sosial kontroll og dermed bidra positivt i retning av et sikrere samfunn.

Dette har derfor resultert i en opprettholdelse av de uformelle systemene, som igjen bidrar til å underminere de formelle systemene i flere områder. Realiteten er at det i praksis er flere områder som er uten noe formelt rettssystem i det hele tatt. Denne utviklingen vil bli mer og mer aktuell etter hvert som den jemenittiske staten blir svakere, og som legitimiteten til styresmaktene faller. Fordelen med det uformelle systemet er at det er tilgjengelig og har legitimitet. I tillegg beskytter dette systemet de ”svake” gruppene i samfunnet.⁵⁷

Disse gruppene består i hovedsak av kvinner⁵⁸ og barn, samt individer uten direkte stammetilhørighet, som for eksempel visse yrkes- og etniske grupper, deriblant jemenittiske jøder⁵⁹, slaktere, barberere og andre som blir betraktet som *mazayinah*, det vil si ikke i stand til å ivareta sin egen sikkerhet fordi de ikke bærer våpen og derfor heller ikke kan beskytte seg selv.⁶⁰ Disse er ekstra godt beskyttet gjennom normbasert stammelov siden deres sikkerhet må ivaretas av stammen. De er ofte svært godt integrert i samfunnet, og lever under beskyttelse av den stammen som har den politiske kontrollen der de er bosatt. En kriminell handling rettet mot disse gruppene ansees derfor som et angrep også på stammen siden de har påtatt seg beskyttelsen av disse individene, og derfor også en ærekrenkelse ovenfor stammen som helhet. Det formelle systemet på sin side favoriserer de som allerede er sterke i samfunnet grunnet korrupsjon, fordelsbehandling av personlige bekjentskaper og elitefavorisering.

⁵⁶ Al-Zwaini, Laila (2006): *State and Non-State Justice in Yemen*, s 3

⁵⁷ Disse gruppene blir ansett som svake fordi de ikke bærer våpen og dermed heller ikke kan forsvare seg selv. De har derfor en egen status i stammesystemet som gjør at det reageres kraftigere på overgrep og urett begått mot disse gruppene.

⁵⁸ Kvinner har i praksis langt høyere verdi og status, og dermed de facto rettigheter, i det uformelle stammesystemet enn i det formelle rettsystemet der de ofte er underprioritert. (Freedomhouse rapport: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=186>)

⁵⁹ Jemenittiske jøder utvandret i stor skala til Israel i 1952, men det finnes fortsatt enkelte mindre grupper igjen i stammeområder nord i landet og like utenfor Sana'a.

⁶⁰ Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, s 120.

Styringen fra myndighetene ovenfor det formelle systemet bidrar dessuten klart til å sette det formelle systemet i en posisjon der man kan være skeptiske til bruken i visse tilfeller. Det vil alltid finnes et spenningsforhold mellom samfunnssikkerhet og rettssikkerhet. Noen ganger anser man at konsekvensene ved å ikke handle hurtig nok mot grupper eller individer som truer sentrale aspekter av nasjonens sikkerhet gjør at det kreves spesiell behandling. Særlig når det gjelder ”kampen mot terror” har man sett eksempler på dette. Det kan i enkelte tilfeller bidra til at styresmakter og sikkerhetsinstitusjoner setter rettsystemet til side, eller påvirker det for å eliminere det man anser som trusler mot nettopp samfunnssikkerheten.

Spenningsforholdet mellom samfunnssikkerhet og rettssikkerhet

Terroranklager brukes med jevne mellomrom i Jemen for å fremme politisk agenda, eller for å fremstå som en alliert i den globale kampen mot terror.⁶¹ Særlig siden viktige bistandsmidler styres til Jemen på bakgrunn av dette samarbeidet, primært fra USA, har myndighetene hatt stort fokus på bekjempelse av slik aktivitet. Måten myndighetene har gått frem på er allikevel med på å underminere rettsinstansene, og er et sikkerhetsmessig problem for frie rettsinstanser, og ikke minst for de som mistenkes, forvares eller dømmes uten tilstrekkelig rettslig basis. Uten at loven fungerer og rettsystemet er uavhengig, er det ekstremt vanskelig for sivile pressgrupper og aktivister å presse mot det som ansees for regimets røde linjer uten å risikere straff.⁶² Dette senker samfunnssikkerheten til samtlige som ønsker å reagere politisk mot regimet.

I Jemen har man sett en økende andel av slike saker, der både journalister, opprørere og tilsynelatende regulære stammefolk er blitt dømt på bakgrunn av vage terroranklager,⁶³ eller holdes i forvaring uten lov og dom. Human Rights Watch rapporterte i oktober 2008 om utstrakt bruk av vilkårlige arrester og bortføring i forbindelse med konflikten mellom myndigheter og opprørere i Sa’dah provinsen nord i landet. De anslår at myndighetene pr. august 2008 holdt 1200 politiske fanger i forbindelse med denne konflikten. I skrivende stund er 130 av disse frigitt.

⁶¹ International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 25, samt Human Rights Watch (2008): *Disappearances and Arbitrary Arrests in the Armed Conflict with Huthi Rebels in Yemen*.

⁶² Carnegie Papers (2007): *Evaluating Political Reform in Yemen*, s 11.

⁶³ Flere slike saker har havnet hos ”Specialized Criminal Court”. Etter 2004 har loven blitt utvidet til å gjelde udefinerte overtramp mot nasjonal sikkerhet. Retten er ikke uavhengig, og rettssakene som tas opp møter ikke internasjonale standarder. Det mest kjente eksempelet er saken mot journalisten Abdul Karim al-Khaiwani, som stod i fare for å bli dømt til døden for sin dekning av konflikten i Sa’dah.

Mange har vært forsvunnet i månedsvise, og har ikke blitt stilt for noen formell domstol, eller fått vite hva de er tiltalt for. Myndighetene har ikke kun fengslet opprørere, men også religiøst aktive *Zaydi Shia* muslimer. De har også fengslet personer for å få deres familiemedlemmer til å overgi seg eller å kutte ut sine aktiviteter i organisasjonsarbeid, blant annet innen menneskerettighetsarbeid i forbindelse med konflikten. En ny kategori fengslede de siste to år er personer som har publisert informasjon om konflikten, blant annet journalister og redaktører av websider på Internett. Det har også forekommet at meklingsmenn oppnevnt av myndighetene til å mekle tidligere i konflikten senere har blitt fengslet for å komme med kritiske uttalelser til hvordan myndighetene har valgt å gå frem for å løse stridighetene i nord.⁶⁴ Siden Jemen tok side med USA i kampen mot terror etter 2001 har jemenittiske myndigheters respekt for nasjonal og internasjonal lov og sivile rettigheter erodert.⁶⁵ Arrestasjoner uten at det ble reist tiltale økte drastisk mot Al-Qaida-mistenkte fra 2002, og tok så nye høyder fra utbruddet av Sa'dah-konflikten i 2004. I sør har slike arrestasjoner økt i omfang i forbindelse med uroen knyttet til arbeidslivsgruppers protester mot regimet fra 2006.⁶⁶ Fire ulike sikkerhetsinstitusjoner med delvis overlappende mandat, der to av de har egne fengsler,⁶⁷ skaper dessuten et uoversiktlig rom med mulighet for straffeforfølgelse uten tilstrekkelig rettsforankring, og er en trussel mot rettssikkerheten for jemenittiske borgere, da de stadig opererer på kanten av både jemenittisk grunnlov og generelle menneskerettigheter.

Så lenge det opereres utenfor alminnelig rettspraksis, vil sikkerhetsinstitusjoner som normalt er til for å eliminere trusselmomenter også kunne gjøres til instrumenter for myndighetene for å sikre sine interesser på bekostning av samfunnets generelle sikkerhet. Uoversiktligheten i formelle sikkerhetsinstitusjoner i Jemen, sammen med omfattende anklager mot misbruk av disse ovenfor befolkningen, gjør det rimelig å anta at formelle sikkerhetsinstitusjoner i Jemen

⁶⁴ Human Rights Watch (2008): *Disappearances and Arbitrary Arrests in the Armed Conflict with Huthi Rebels in Yemen*, s 10.

⁶⁵ Human Rights Watch (2008): *Disappearances and Arbitrary Arrests in the Armed Conflict with Huthi Rebels in Yemen*, s 9.

⁶⁶ Human Rights Watch (2008): *Disappearances and Arbitrary Arrests in the Armed Conflict with Huthi Rebels in Yemen*, s 9.

⁶⁷ Central Security ble etablert i 1980 og ligger direkte under innenriksministerens autoritet. Disse er ansvarlige for å sikre personer og eiendom, grensevakt og kontra-terror. Også Criminal Investigation Department (CID) ligger under innenriksdepartementet, og er ansvarlige for ikke-politisk kriminalitet, samt at de har en anti-terror enhet. Political Security er Jemens nasjonale etterretningstjeneste, og ble etablert i 1992 under navnet Central Agency for Political Security. Disse opererer med fengselsfasiliteter som ligger utenfor det ordinære fengselsystemet. Det samme gjelder National Security, som ble etablert i 2002, som hovedsakelig driver analyse og gir råd til regjeringen. En tvist mellom Political Security og National Security førte til at sistnevnte også etablerte egne fengsler, som i likhet med Political Security's fengsler ligger utenfor rammeverket av jemenittisk lov. (Human Rights Watch (2008), s 13.)

til dels bidrar til å svekke samfunnssikkerheten i spenningsforholdet mellom rettfærdig bruk av rettsinstanser og ekstraordinære tiltak mot nasjonale trusler.

Dette spenningsforholdet finner man ikke i samme grad hos stammene. Stammer kan i likhet med formelle myndigheter velge å reagere uten avklaring, men etterspillet vil deretter måtte tas opp gjennom mekling og konsekvensutredning basert på normbasert stammelov. Samtidig kan det uformelle systemet virke som en buffer mot myndighetenes politiske påvirkning av rettsystemet. Stammesystemet er ikke utsatt i samme grad for styring eller påvirkning fra myndighetene, og klarer å fungere effektivt som fri og legitim rettsinstans for å opprettholde sosial kontroll og orden der myndighetene ikke gjør det selv. Blant annet er det uvanlig med soning før selve dommen er avsagt,⁶⁸ og den tiltalte stamme vil kunne reagere mot misbruk av uformelle maktsentra på en annen måte enn ovenfor formelle myndigheter, selv om det også forekommer at stammer bruker militære kapasiteter til å fri stammemedlemmer fra fengsel eller legge press på myndighetene gjennom trusler om maktbruk.⁶⁹

En klar ulempe med stammesystemet er imidlertid at det også hindrer byggingen av et formelt rettsystem. Det må helt klart store reformer og et lengre tidsperspektiv til før folks tillit til rettsystemet er god nok til å skape et skifte. Som et resultat av rettsforholdene i Jemen har organisasjoner forsøkt å tilnærme seg det uformelle systemet. Blant annet gjorde den jemenittiske organisasjonen *Dar as-Salam* et forsøk på å lage en ”pool” med erfarne dommere og meklingsmenn som kunne forhandle i konflikter og tvistsspørsmål gjennom uformelle prosesser.⁷⁰ En annen organisasjon, ADRA (Adventist Development and Relief Agency Yemen), gjennomfører også prosjekter knyttet til konfliktløsning gjennom det uformelle stammesystemet, og har et program for å utdanne unge innen stammenormer og konfliktløsning ispedd et mer moderne tilsnitt.⁷¹ Dette er nærmest en fallitterklæring å regne mot det formelle systemet. Myndighetene har derfor også vært restriktive med å tillate slike samarbeid.

Som et resultat av myndighetenes manglende rettslige legitimitet og tilstedeværelse finnes det også en rekke uformelle fengsler rundt omkring i Jemen. Disse ligger utenfor myndighetenes

⁶⁸ Fengsling er mer en statsprosedyre, da stammene som regel finner andre løsninger i form av økonomiske sanksjoner ol. Det forekommer imidlertid, men da etter at meklingen er avsluttet. (Blant annet Weir, s 188).

⁶⁹ Slike aksjoner rapporteres det med jevne mellomrom om i lokale jemenittiske medier. Også beskrevet i: International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 16.

⁷⁰ Nevnt i møte med Peter Dimitroff, landansvarlig National Democratic Institute (NDI) Sana'a, 24.februar 2008.

⁷¹ Intervju med Dr. Nagi Halil, ADRA. Sana'a, 5.mars 2008.

kontroll og drives av stammene selv. Dette blir av FN regnet som et stort hinder mot et rettferdig og velfunksjonerende rettsystem i Jemen.⁷² Man kjenner ikke til standarden i disse fengslene, men siden de er uformelle er de også utenfor noen form for kontroll av om fasilitetene tilfredsstiller internasjonale krav til fengselsstandard. Jemenittiske fengsler stiller dessverre heller ikke best i klassen på soningsstandard. I følge UNODC (*United Nations Office on Drugs and Crime*) er fengslene mangelfullt tilrettelagt og overfylte⁷³, noe som igjen fører til en saktegang i det underdimensjonerte rettssystemet. I juni 2007 var det 11.790 innsatte fordelt på Jemens 22 offisielle fengsler som ligger under innenriksdepartementet. Kun 44 %, eller altså 5261 av totalt innsatte, hadde mottatt dom, mens resten ventet på å få saken sin tatt opp i rettssystemet.⁷⁴ Å sikre et effektivt og humant fengselssystem er en forutsetning for ethvert rettssystems legitimitet. Standarden og mangelen på effektivitet i offisielle fengsler er i så måte ytterligere med på å senke legitimiteten til det offisielle rettssystemet. Da det ikke eksisterer noen tall eller estimer på de uformelle soningsalternativene er det vanskelig å si om dette holder høyere eller lavere standard. Det som imidlertid er klart er at det er uheldig med to parallelle fengselssystemer, særlig siden dette gjør det langt vanskeligere å følge opp soningsforhold og sikre rettferdig behandling av innsatte.

Et annet viktig problem med det uformelle systemet er at det ikke har ressurser for etterforskning. Derfor er det uformelle systemet oftest basert på mekling der dommen må aksepteres enten av den skyldige selv eller av hans stamme, og det hender at prosessen ender opp uten å få løst problemet. Et resultat kan være at konflikten eskalerer når folk tar loven i egne hender i frustrasjon over manglende domsavtjening. Dette medfører en fare for utvikling av voldelig konflikt, og noen ganger kan slike uoverensstemmelser etter domsavsigelser som ikke blir tatt til følge føre til krig. Dette kan imidlertid skje også etter at en sak er behandlet gjennom det offentlig rettssystemet. Blodhevn kan gjennomføres på tross av myndighetens dom. Men som regel vil familien og stammen til den straffede reagere tilbake siden saken egentlig skulle vært avsluttet. En løsning kan være å prøve saken inn for det uformelle systemet, eller at det blir tatt mer hensyn til tradisjonell praksis i de formelle systemene. En

⁷² UNDP seminar: National Workshop on “*Human Rights During Trial, Arrest & Imprisonment*”, Taiz (Jemen), 29-31 juli 2007.

⁷³ I enkelte tilfeller forekommer det et overbelegg på 300 % av normalkapasitet. (UNODC – Programme of Action for Prison Reform, 2007)

⁷⁴ UNODC – Programme of Action for Prison Reform, 2007, s 3.

sak som avgjøres av det uformelle systemet er i så måte mindre utsatt for å føre til hevnaaksjoner, siden vi her snakker om mekling.

Fordelen av å ha et effektivt og rettferdig rettsystem er allikevel åpenbar. Men når de formelle institusjonene ikke fungerer må det uformelle systemet kunne sies å være et velfungerende og potent alternativ. Dette systemet har langt større tilgjengelighet. Samtidig har det legitimitet, noe det formelle systemet for øyeblikket mangler i Jemen. Det beskytter de svake gruppene i samfunnet og er effektivt. Samtidig er det tuftet på tradisjon som har utviklet seg gjennom århundrer. Derfor inneholder også det formelle rettsystemet elementer fra normbasert stammelov, men dette hjelper lite så lenge befolkningen ser på systemet som korrumpert og urettferdig. Vi kan med dette si at det uformelle rettsystemet fungerer som et effektivt verktøy for sosial kontroll i områder der fraværet av- eller tilliten til formelle institusjoner skaper et vakuum som ellers kunne bli fylt med kriminalitet og kaos.

Utviklingen av rettsystemer kan imidlertid være en avansert og utfordrende affære. Et slikt system inkluderer effektive og åpne domstoler, uavhengige dommere og andre rettsansatte, rettferdige og nøyaktige prosesser for etterforskning, rettsak og ankemuligheter, skikkelige straffe- og fengslingsprosesser, fengsler og soningsforhold som tilfredsstillende internasjonale standarder, sikkerhet for påtale- og fengselspersonell, og utdanning av dommere, politiet og annet sikkerhetspersonell som skal håndheve loven i lov og rett, og ikke kun i håndheving.⁷⁵

Ingen av de to systemene som finnes i Jemen møter i dag disse kravene. Det uformelle systemet i Jemen kan sies å være et hinder for utviklingen av et moderne formelt rettsapparat, men den aller største hindringen ligger i det formelle apparatet selv. Først når dette tilfredsstillende de kravene listet ovenfor vil det være i stand til å kunne ta over for det uformelle. I mellomtiden sørger det uformelle systemet for større grad av sikkerhet i fravær av et velfungerende offisielt system da det på en effektiv og forholdsvis rettferdig måte ivaretar sosial kontroll i stammeområdene.

⁷⁵ Haims, Marla C., Gompert, David C., Treverton, Gregory F., Stearns, Brooke K. (2008): *Breaking the Failed-State Cycle*, s 14.

Kollektivt ansvar og stammers normsystem

*Any other country with the amount of arms we have in Yemen would be a jungle. Tribal norms, tradition and Islam are holding it together.*⁷⁶

Sosial kontroll er relatert til flere faktorer enn kun et velfungerende rettssystem. En stamme er forventet å stå sammen for å beskytte stammens ære, eller *sharaf*. Akkurat som en fars sønner er forventet å komme sammen for å ivareta familiens ære, er stammens medlemmer forventet å kunne kalles sammen for å forsvare stammens ære. Ansvarsbestemmelse og systemer for begrensning av konflikt er essensielt i denne sammenhengen.

For eksempel hvis en mann blir tatt livet av i territoriet til *Bani Suraym*, og gjerningsmannen er ukjent, vil ansvaret ligge hos *Bani Suraym*. Hvis *Bani Suraym* mistenker at gjerningsmannen kommer fra offerets egen stamme (for eksempel *Sufyan*), kan de kreve ed fra denne stammen på at ingen vet noe om forholdet. Etter at eden er avlagt overføres ansvaret igjen til *Bani Suraym*, som må betale blodpenger (*diyah*) til den døde mannens familie. *Bani Suraym* kan kreve at det blir avlagt ed også fra andre stammer, men de må altså betale blodpengene først, eller i det minste godkjenne at de vil komme til å gjøre dette. Hvis gjerningsmannen viser seg å være fra en annen stamme, er det så *Bani Suraym*'s ansvar å kreve kompensasjon for blodpengene de har betalt til *Sufyan*, eller eventuelt å hevne drapet. Drapsmannen og hans stamme ville så ikke bare vært forpliktet til å betale blodpengene til *Bani Suraym*, men også en tilleggskompensasjon for fornærmelsen ved at mordet skjedde innenfor deres territorium.⁷⁷

Når så ansvaret er fastslått slår et kollektivt system inn som regulerer hvem som skal betale hva, og hvor mye. Dette gjelder også i større konflikter og krig. Stammesystemet skaper derfor et kollektivt ansvar som igjen bidrar til økt sosial kontroll. Både lovbrudd og konfliktdannelse får konsekvenser for majoriteten av sivilsamfunnet, ved at disse blir trukket inn økonomisk eller militært. Idealet er derfor å bevare roen, gjennom å sørge for effektive systemer både for ansvarsbestemmelse og for straffeutmåling.⁷⁸ Hvis man ser på dynamikken i hvordan stammene løser konflikt- og kriminalitetsrelaterte spørsmål er mekling et helt sentralt element.

⁷⁶ Fra intervju med nestkommanderende i en prominent stamme i Sa'dah provinsen, 22.mars 2008.

⁷⁷ Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, s 79.

⁷⁸ Møte med Shaykh Hamoud, Sana'a, 8.mars 2008.

Dette kan blant annet illustreres ved en hendelse i *Souq al-Milh*, rett utenfor gamlebyen i Sana'a under mitt feltarbeid. Jeg var på markedet for å handle, da jeg la merke til to butikkeiere som hadde en høylytt krangel. Da den ene dro *jambiyya'en*⁷⁹ tok en tredjepart straks og skjøt tre–fire skudd i været med automatvåpenet sitt. Mennene roet seg umiddelbart og mekling begynte på stedet. Skuddene skapte ingen dramatik. Dette er fordi skuddene heller ikke var ment å skade, men ble avfyrt i den hensikt å begynne mekling. Hadde ikke skudd blitt avfyrt, og mannen som trakk kniven hadde brukt denne til å skade den andre på markedet, ville dette vært å gå langt over streken for hva stammenormene tillater, spesielt siden markedet er en frison for voldshandlinger. Tre politimenn lengre ned i veien grep ikke inn, og konflikten ble løst på stedet.

Normsystemets hovedoppgave er å begrense konflikt. Dette gjør det ved å skape et omfattende regelverk for hva som er akseptabel oppførsel, og hva som ikke er det, kombinert med detaljerte retningslinjer for hvordan slik oppførsel skal reageres mot. Ære er spesielt sentralt fordi normsystemet også har som en av sine hovedoppgaver å kunne gi retningslinjer for hvordan tapt ære gjenopprettes, og da aller helst ved hjelp av fredelige midler som kompensasjon og mekling. Det er vanskelig å ikke bli imponert over hvor sofistikert dette systemet faktisk fungerer. Først vil handlingen som er foretatt bli vurdert ut i fra hvor stor skam (*ayb*), som er blitt påført den skadelidte eller de etterlatte. Avhengig av ugjerningen som er utført kan den skyldige bli idømt kompensasjoner som tar utgangspunkt i satser for blodpenger som periodevis blir satt av Justisdepartementet for de formelle islamske lovdokumentene.⁸⁰ Hvis udåden er spesielt skjerpene kan straffen komme opp i hele elleve ganger standardsatsen.⁸¹ Oftest vil en tvist umiddelbart bli satt frem for mekling. Det er enhver plikt å gripe inn dersom uoverensstemmelser mellom to personer eller grupper står i fare for å bryte ut i voldshandlinger. Det var dette som skjedde da skuddene ble løsnet under uoverensstemmelsene i *Souq al-Milh*. Det samme gjelder i konflikter mellom stammer. Hvis konflikt forekommer kan den svakeste parten initielt rekruttere diplomatisk og militær støtte i henhold til sine bilaterale avtaler med andre stammer, men kun for å jevne ut forskjellen i styrke. Andre stammer skal ikke mobilisere for å aggressivt stå på den enes side, og dermed

⁷⁹ Den tradisjonelle kniven de aller fleste stammefolk bærer i beltet.

⁸⁰ Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, s 48.

⁸¹ Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, s 60 (selve systemet beskrevet s 47 og 48). Det kan komme til utbetaling mange ganger beløpet, og opp til elleve ganger standard stats dersom det er snakk om ”*ayb al-aswad*”, eller ”svart skam”. Dette kan f.eks være hvis noen tar livet av en de er ansvarlige for å beskytte, eller at drap gjøres under spesielt skjerpene omstendigheter (for eksempel i sikre ”frisoner” som markedet, moskeen og liknende).

eskalere konflikten, men heller tilby mekling. Disse prinsippene er ofte fastsatt i avtaler mellom stammene.⁸² På dette nivået vil som en hovedregel en *shaykh* eller *maradd* (dommer, også kalt *qadi*)⁸³ umiddelbart bli satt inn i rollen som meklingsmann, eller bli invitert til å mekle av stammer som har låst konflikten.⁸⁴ Religiøst lærde *Hashemitter*, også kalt *Sayyid*, har også lange tradisjoner som meklingsmenn i konflikter, og trekkes inn spesielt hvis det er snakk om konflikter som er store eller påvirker større områder.⁸⁵ Disse er ofte også foretrukket da jemenittiske *Hashemitter* er bundet gjennom familiebånd fremfor stammebånd, og derfor skiller de fra stammene, noe som fremmer nøytraliteten.⁸⁶

Hvis det oppstår konflikt mellom stammer vil den meklende part som regel kreve at det legges en pant i forkant av forhandlingene. Dette kan utgjøre våpen, kjøretøy eller penger, og understreker både partenes vilje til å forhandle for å løse konflikten, og at de godtar den uavhengige meklingspartens avgjørelse i saken. Hvis deretter en stamme ikke anerkjenner domsavsigelsen, vil panten tilfalle den meklende part, og disse vil kunne ta side med motparten.⁸⁷ Konsekvensene som ligger i å motsette seg utfallet av mekling bidrar derfor ofte til at saker løses. I de tilfeller saker ikke løses kan andre meklingsmenn dras inn, men mekling er prestisjetungt, og det blir sett på som en fornærmelse hvis det er påkalt mekling og denne ikke fører frem. Meklingen kan også flyttes til et høyere nivå gjennom koalisjonene. Det er vanlig at den lokale *shaykh*'en mekler i tvistesaker og ved lovbrudd begått mellom individer eller familier innad i egen stamme. Dersom konflikten er mellom stammer, er det vanlig at en nøytral nabostamme eller et høyere nivå av koalisjoner trekkes inn, eventuelt en religiøs *Sayyid* eller en uavhengig dommer fra et annet område. En av hovedoppgavene til *shaykh*'en er nettopp mekling. Han er forventet å stille husrom, dekke påløpte utgifter og slakte dyr. Dette er kostnadskrevenende, og *shaykh*'en som institusjon holdes derfor oppe av at innbyggerne i stammeområdene bidrar økonomisk gjennom å betale en avgift (*a'yan*).⁸⁸ Det forekommer også stadig at *shaykh*'ene får et slags embetsmannshonorar fra staten, ofte i forbindelse med skatteinnkreving,⁸⁹ mens mange stammeledere i de nordligste områdene blir

⁸² Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 193.

⁸³ Religiøst lærde menn omtales som enten *Qadi* eller *Sayyid*. En *Qadi* skiller seg i teorien fra en stammeperson kun gjennom religiøs utdannelse, mens en *Sayyid* skiller seg fra begge da han nedstammer fra Profeten. (Dresch s 136).

⁸⁴ Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 193.

⁸⁵ Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 193 og s 137.

⁸⁶ Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*.

⁸⁷ Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, samt Caton, Steven (2005): *Yemen Chronicle. An Anthropology of War and Mediation*.

⁸⁸ Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 182.

⁸⁹ Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 105.

subsidiert av Saudi-Arabia (som på denne måten søker å ha en viss innflytelse i grenseområdene).⁹⁰ Økonomiske utgifter spiller en viktig rolle som konfliktbegrenser. Meklingen kan være kostbar, samt at påløpte utgifter stiger drastisk hvis ikke partene kommer til enighet både i form av erstatningsbeløp gjennom å kaste skam over prosessen, og gjennom eventuelle brudd på våpenhviler som ofte bidrar til økte utgifter og krav.⁹¹

Stammens normsystem fungerer derfor som en svært effektiv omfangsbegrenser av konflikt på alle nivåer. Det kan tas i bruk både i konflikter mellom enkeltpersoner og i konflikt mellom større stammekoalisjoner der konsekvensene av å ikke lykkes kan være krig. Myndighetene kan selv blir bedt om å mekle, men er ofte motvillige til å tre inn i en slik rolle, selv om det forekommer.⁹² Prinsippene rundt mekling, samt satser og tidligere domsavsigelser som kan tjene som presedens, finnes skriftlig og oppbevares hos *shaykh'en*, de religiøse eller dommerne. Systemet er derfor i stor grad skriftlig, og krever avanserte kunnskaper, samt høy integritet og tillit til de som utøver beslutningsansvar.

Stor våpenutbredelse og stammens militære kapasiteter bidrar til å gjøre konsekvensene av å ikke følge stammenormene større, og derfor er et av de viktigste prinsippene i all konflikt omfangsbegrensning.⁹³ Uten dette systemet ville man kunne sett tilstander som de man finner i andre svekkede eller mislykkede stater der sivilbefolkningen som er organisert i stammer eller grupper havner i spiraler av vold uten mekanismer for å stoppe volden i fravær av institusjonene til en formell statsmakt. Somalia er kanskje det mest nærliggende eksempelet. Allerede i dag finnes det områder i Jemen som i praksis har opplevd statsfallitt. Allikevel ser vi at disse områdene fortsetter som før uten å bli slukt i voldshandlinger og konflikter som ingen kan løse. En av de viktigste årsakene til dette er det velfungerende maskineriet av mekling og normbasert stammelov som opprettholder streng sosial kontroll. I så måte bidrar et sterkt stammesystem i områder der den formelle statsmakten ikke er tilstede til å heve samfunnssikkerheten ved at de innehar systemer som begrenser konflikt på flere nivåer. Ved større stammekonflikter er også meklingsystemet noen ganger det eneste som virkelig kan løse konflikten, da intervensjon fra myndighetene sjelden vil gjøre annet enn å utsette konflikten midlertidig. Stammen har derfor foruten et eget rettssystem som fungerer, i tillegg

⁹⁰ Møte med NDI 23.mars 2008, samt Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, s 19.

⁹¹ Det finnes blant annet et eget "forsikringssystem" i form av "skadebeløp" (*arsh*) som regulerer erstatningsbeløp på personskader påført i kamp, med konkrete satser avhengig av skade. (Dresch s 48, samt i mer detalj s 376.)

⁹² International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 16.

⁹³ Møte med Shaykh Hamoud i Sana'a, 8 mars 2008.

et normsystem som regulerer adferd, danner grunnlaget for straffeutmåling og begrenser konflikt gjennom mekling og klare konsekvensscenarier. Selv om dette gjør at det til tider kan virke som om stammene er helt avskåret fra, eller utelukkende i opposisjon til staten, er dette imidlertid slett ikke tilfelle.

Stat / stamme relasjoner

*If you lose the support of the tribes, then your system is going to collapse*⁹⁴

Det er vanskelig å overdrive den politiske rollen stammer har hatt i Jemen siden oppgjøret mot imamstyret på 60-tallet. Stammene sto helt sentralt i kampene om hvilken retning landet skulle ta, og kom ut av konflikten som betydelige maktsentra i distriktene. Ethvert regime som ville begynne statsbygging i den nye republikken var helt avhengig av stammenes støtte for å kunne styre. I løpet av hele president Salehs' regjeringsperiode har han samvirket med koalisjonene på forskjellige måter. Jeg vil spesielt trekke frem forholdet mellom presidenten og Storshaykh Abdullah bin Hussein Al-Ahmar. Al-Ahmar ledet *Hashid* konføderasjonen inntil sin død 29. desember i fjor, 74 år gammel. Han hadde da i over 40 år vært en av de aller viktigste spillerne i jemenittisk politikk samt en nøkkelperson i unionen med tidligere Sør-Jemen. Han var også sentral i å velte *Zaydi*-monarkiet i 1962, og en ledende revolusjonær skikkelse i krigen som fulgte. Shaykh Al-Ahmar ble leder for *Islah* partiet i 1990, deretter parlamentsformann i 1993, og ble sittende i begge stillingene til sin død.⁹⁵ Han var en sentral person i å legitimere Saleh's presidentskap ovenfor landets stammer ved å støtte han i bygging av den nye republikken. Dette har skapt stabilitet i landet i den betydning at han har vært med på å hindre potensielle utfordrere til regimet i å ta makten, men gjør han også til en viktig hjørnestein i Saleh's overlevelsespolitikk. Hva slags konsekvenser har politiseringen av stammene for samfunnssikkerheten i Jemen?

⁹⁴ Møte med Dr. Abdallah al-Faqih, Political Science Dep, Sana'a University, 23. februar 2008.

⁹⁵ The Economist Intelligence Unit Country Report, February 2008, s 8.

Stammer i politikken: Konsekvensene av Al-Ahmar's bortgang

*"What happens in Yemen is political mobilization, not democracy"*⁹⁶

Jeg er i møte hjemme hos storshaykh Sadiq al-Ahmar, sjef for den mektige Hashid konføderasjonen. I mafraj'en⁹⁷ sitter det et tredvetalls menn, de fleste eldre, og nye kommer stadig. Til slutt teller vi ca. 70 mann. Det er det første møtet i Hashid alliansen etter Abdallah al-Ahmars død en måned tidligere. Tonen er uformell og gulvet er dekket av khat⁹⁸, men stemningen er alvorlig i det de som er tilstede kondolerer for tapet av Abdallah al-Ahmar, og hans eldste sønn, Sadiq al-Ahmar, blir anerkjent som Hashids nye leder. I ukene som følger foregår møtet hver mandag. Hver gang er det et nytt tema av samfunnsfaglig karakter som tas opp. Kompetansepersoner fra akademiske miljøer, næringsliv og religiøse hentes inn for briefinger med påfølgende debatt der en ordstyrer sørger for rammene. I etterkant av møtene tas enkeltspørsmål som vedrører styring og daglig drift av forskjellige stammeområder opp mellom lokale stammeshaykher og sjefen for alliansen. Møtene fremstår omtrent som en uformell versjon av en stortingshøring, og ender ofte med konkrete beslutninger og handlingsplaner av stor samfunnsmessig betydning ettersom de kan omfatte hele Hashid. Jeg er den eneste ikke-jemenitten som deltar.⁹⁹

Stammer er blitt viktige politiske brikker i det jemenittiske puslespillet av moderne statsbygging. For å belyse dette vil jeg ta utgangspunkt i en av de viktigste politiske hendelsene det siste året som kan relateres til stammestrukturen, nemlig Sahykh al-Ahmar's bortgang.

Som leder for den mektige *Hashid* konføderasjonen hadde Shaykh Abdullah Al-Ahmar muligheten til å skaffe president Saleh politisk støtte fra stammer i sin koalisjon i den innledende fasen for Salehs statsbygging, og dermed også bidra til den sterke stammeinnflytelsen i jemenittisk politikk. Begge lederne anerkjente at deres forhold var vesentlig i det å kunne opprettholde en viss grad av politisk stabilitet og sosial enhet i

⁹⁶ Intervju med Dr. Muhammed al-Dhaheri, Chairman of the Political Sciences Dep., Sana'a University, 8.mars 2008

⁹⁷ *Mafraj* er den jemenittiske ekvivalenten til en stue eller storsal, der de som er tilstede sitter på lave puter som går langs veggen rundt hele rommet.

⁹⁸ Khatblader inneholder et mildt sentralstimulerende stoff og tygges av de aller fleste jemenitter i sosiale sammenhenger, ofte på daglig basis.

⁹⁹ Feltnotater fra møter hjemme hos Sadiq al-Ahmar, februar og mars 2008.

landet.¹⁰⁰ Shaykh Al-Ahmar's arbeid med å skape et forent Jemen under et republikansk styre har på denne måten sørget for støtte til regimet. Noen hevder derfor at tapet av *shaykh*'en vil ramme presidenten på grunn av støtten han fikk fra Al-Ahmar's hold. Noen hevder det vil være opposisjonen, spesielt i form av at *Islah* partiet har mistet sin store frontfigur, og som med bortfallet av Shaykh Al-Ahmar har mistet sin link til presidenten. Partiet har hatt en særstilling under *shaykh*'ens beskyttende vinger siden det ble dannet i 1990, men er nå i følge sjefen for partiets valgkomité blitt såpass etablert at det vil klare seg på egne ben.¹⁰¹

I de senere årene har imidlertid Al-Ahmar blitt marginalisert noe, samtidig med at presidenten nok følte han hadde konsolidert sin makt tilstrekkelig til å ikke lengre være avhengig av en sterk mann som Al-Ahmar. Shaykh Al-Ahmar ble på sine eldre dager kritisk til hvor myndighetene ledet landet, og møtte da for første gang motangrep fra myndighetene. Blant annet ble det fremstilt forslag fra GPC¹⁰² om å gjennomføre valg på stillingen som Parlamentsformann, en stilling som hadde vært besatt av Al-Ahmar siden 1993, og signaliserte at de kunne fjerne han fra hans politiske stillinger dersom de ønsket dette.¹⁰³

Hans sønner fører imidlertid arven videre, men bringer også med seg en klar opposisjonsrolle mot regimet. Selv mens faren var i live tok Al-Ahmars nest eldste sønn, Hamid Al-Ahmar, en klar opposisjonell rolle mot regimet, både gjennom *Islah* partiet og som opposisjonsmedspiller for kampanjen til Joint Meeting party ved presidentvalget i 2006. Hamid har blitt forholdsvis populær i jemenittisk politikk, og er med sine politiske ambisjoner en mulig utfordrer til presidentembetet ved neste valg i 2013. Saleh er på sin side antatt å legge til rette for et dynastisk skifte til en av sine sønner, mest sannsynlig Ahmed, som er upopulær, men som kontrollerer hæren og sikkerhetsapparatet. For øyeblikket mangler Hamid en bred nok autoritet til å kunne utfordre Salehs familiedynasti. Men som mulig leder av *Islah*¹⁰⁴, og med fortsatt stabilitet frem mot neste valg, kan han komme til å bruke sin posisjon til å gjøre et forsøk mot presidentembetet.

Også sønnen Hussain har tatt et skritt mot regimet da han høsten 2007 opprettet ”*National Solidarity Council*”. Rådet er en blanding av stammeinteressenter og politikere som i mange

¹⁰⁰ The Economist Intelligence Unit (February 2008): Country Report – Yemen, s 8.

¹⁰¹ Yemen Times, intervju med sjef for partiets valgkomité.

¹⁰² Presidentens parti (General People's Congress).

¹⁰³ Yemen Times, 7. januar 2008.

¹⁰⁴ Hamid kan komme til å bli valgt som leder for *Islah* når ny formann skal velges i februar 2009. Inntil da fungerer Mohamed al-Yadomi, tidligere nestleder, som midlertidig sjef. Yemen times 8.januar 2008.

saker står i opposisjon til regimet. Det er ikke et politisk parti, og har også medlemmer fra GPC, men er ment å være en base for politisk mobilisering på tvers av partipolitikk.

For stammene sin del er tapet av en stammeleder som Al-Ahmar enormt. Han utgjorde selve symbolet på stammeinnflytelse, og var en respektert leder og et ikon også blant de andre koalisjonene.¹⁰⁵ Shaykh Al-Ahmar ble etterfulgt av sin eldste sønn Shaykh Sadiq Abdullah bin Hussein Al-Ahmar som leder for Hashid konføderasjonen. Shaykh Sadiq er politisk nøytral, men sa under et møte med ledere fra stammer i *Hashid* konføderasjonen i februar at han ønsket å følge i sin fars politiske kurs mot bekjempelse av urettferdighet og fortsatte samling av Jemen.¹⁰⁶

Regimet på sin side vil sannsynligvis søke å fylle den tomme plassen etter Al-Ahmar så hurtig som mulig til sin egen fordel. Hans bortgang etterlater et maktvakuum det vil være vanskelig å fylle både for *shaykh*'ens egne sønner og presidenten. For presidenten vil det være en strategisk fordel å ikke lengre være avhengig av en sterk stammeleder, noe som tidligere var nyttig for å hindre organisert stammemessig motstand mot regimet, men nå i fremtiden heller kanskje ville vist seg å hindre presidentens ambisjoner om enda sterkere kontroll og mer makt.

President Saleh kan komme til å ta i bruk splitt og hersk taktikker for å begrense sønnes og stammens innflytelse i å besette det vakuumet Al-Ahmar etterlater seg ved å skape nye *shaykh*'er og sette stammene opp i mot hverandre.¹⁰⁷ Det ble under feltarbeidet mitt spekulert på av flere av mine informanter om rekrutteringen av stammer inn i Sa'dah konflikten kan ha vært et taktisk grep av Saleh for å hindre at *Hashid* skulle danne en allianse mot han selv.¹⁰⁸

Politiseringen av stammene kan på denne måten skape et farlig nivå av intern maktkamp i Jemen, særlig i en tid der svake statsinstitusjoner og sosial misnøye kan føre til at det formelle systemet skulle kollapse fullstendig. Mens stammekonflikter normalt begrenser seg i kamp om ressurser eller ære (det forekommer ikke konflikter om territorium mellom stammene)¹⁰⁹,

¹⁰⁵ Samtaler med prominent *Shaykh* i *Bakil* alliansen.

¹⁰⁶ Sagt under møte i *shaykh*'ens hus der jeg var deltaker, 25. februar 2008.

¹⁰⁷ Myndighetene har hatt en praksis med å utnevne personell i formelle stillinger og gi disse tittelen "*Shaykh*". Dette skaper noen ganger gnisninger opp i mot stammeledere i området, som føler seg forbigått. Intervju med stammeekspert NDI.

¹⁰⁸ Blant annet møte med NDI (23.mars 2008, samt 24.februar 2008), og Dr.Al-Faqih (23.februar 2008).

¹⁰⁹ Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, s 80/81.

så er stammeledere som posisjonerer seg til politisk makt en potensiell trussel mot sikkerhet hvis de bruker stammenes militære kapasiteter til å nå politiske ambisjoner. En høyere organisering av koalisjoner kan misbrukes, noe som vil true samfunnssikkerheten. Det høyere nivået kan imidlertid også fremme samfunnssikkerhet dersom nivået brukes til å legge politisk press på myndighetene, som for eksempel slik Hamid gjør ved å bruke sin stammetilknytning til å høste popularitet. Det kan også skape et høyere nivå av sosial organisering i en mellomfase dersom staten kollapser. Allikevel er det rimelig å anta at det høyere nivået av stammeledere i offisiell politikk har bidratt til å skape en stammeelite som til dels er med på å opprettholde de usunne strukturene regimet bygger på, og dermed på lengre sikt svekker både sivilsamfunnet og de formelle institusjonene. Politiske og økonomiske ambisjoner gjør at *shaykh*'ene har stadig flere interesser enn kun å utøve godt lederskap for sine egne stammers beste.¹¹⁰ Dette har svekket stammene som sosiale enheter, og dermed sivilsamfunnet i Jemen.

Politisk involvering er imidlertid et tveegget sverd, da noen stammeledere i politiske verv også jobber aktivt for å fremme interessene til sine stammer, og dermed får distribuert politiske og sosiale tjenester til befolkningen som lokalt fremmer sikkerheten. Dette skaper enheter for politisk mobilisering i et politisk klima der det ofte er vanskelig å nå frem gjennom politiske partier. Ofte stemmer velgere som *shaykh*'en, så hele områder stemmer på en kandidat. Det positive aspektet er at stammemedlemmene indirekte får en bedre politisk påvirkningsmulighet enn gjennom de regulære politiske partiene i et stramt og lite pluralistisk system. I sørlige områder der sivilsamfunnet står enda svakere enn i nord, har det dessuten siden begynnelsen av 90-tallet blitt blåst liv i stammesystemet gjennom politisk mobilisering der stammer fungerer som sosiale pressgrupper.¹¹¹ Det negative aspektet ved stammemessig mobilisering i forbindelse med valg er at den som blir valgt ikke gjør dette på bakgrunn av skikkethet, men på bakgrunn av stammetilknytning eller gjennom elitistisk påvirkning fra stammeledere og politikere.

Innblanding av stammeledere på høyt nivå i jemenittisk politikk har gitt stammesystemet en ny dimensjon som politiske enheter, og stammeledere som politiske spillere siden 60-tallet. Selv om det er vanskelig å anslå langtidseffektene av dette er det allikevel ganske tydelig at myndighetenes koopteringspolitikk sammen med en økende bruk av splitt og hersk teknikker

¹¹⁰ Intervju med Dr. Mohammed Mohsen al-Dhaheeri, Chairman of the Political Sciences Dept. Sana'a University, i Sana'a, 8.mars 2008.

¹¹¹ Carapico, Sheila (1998): *Civil Society in Yemen - The Political Economy of Activism in Modern Arabia*, s 203/4.

ovenfor stammene kan skape et farlig grunnlag for politisk maktkamp med grunnlag i stammers militære kapasiteter for å fremme politiske mål. En slik utvikling vil svekke samfunnssikkerheten i Jemen. Stammeelitisme har også bidratt til å distansere stammeledere fra sine stammer og svekke sivilsamfunnet. Det er imidlertid positive trekk ved å kunne bruke stammene som sosiale pressgrupper i politikken, men dette avhenger av at dette skjer utelukkende politisk.

Oppsummering

Under fraværet av effektive formelle sikkerhetsinstitusjoner har uformelle alternativer blitt videreført som potente substitutter. I lys av dagens svekkede statssituasjon bidrar dette til å heve samfunnssikkerheten, og da spesielt på landsbygda, gjennom systemer som kan opprettholde sosial kontroll og orden. Dette underbygges av en erodering av det formelle jemenittiske rettsapparatet, og myndighetens misbruk av maktinstitusjoner som normalt skal sørge for sikkerhet. Normsystemet står som et helt sentralt element i forutsetningen for at uformelle sikkerhetsinstanser skal fungere, og regulerer adferd på en måte som i hovedsak øker sikkerheten i stammeområdene. Stammeledere som koopteres inn i politiske posisjoner kan være med på å bidra til bedre politiske prosesser, der flere får et talerør til politisk ledelse, men legger også grunnlaget for en stammeelite som ofte bruker sin stammetilknytning til å oppnå personlige økonomiske og politiske mål, og dermed undergraver sin rolle i lokalsamfunnet. Dette kan på sikt bidra til en erodering av stammenormene. Høyere politisk organisering av stammene og stammekoalisjoner skaper et uformelt nivå av ”stater i staten”. Dette kan eskalere konflikter mellom stammene gjennom militær mobilisering, men skaper også et viktig nivå av meklingsmuligheter for konfliktbegrensning. I det neste kapittelet skal vi se på nettopp hvordan stammene bidrar til det nasjonale konfliktnivået.

Kapittel 5: Stammers bidrag til nasjonalt konfliktnivå i Jemen

Nesten pr. definisjon er svake eller mislykkede stater delt langs etniske, religiøse eller politiske linjer som skaper konflikt.¹¹² I Jemen har slike linjer kommet til syne. Gjennom årevis med splitt og hersk teknikker fra regimet sin side har det jemenittiske sivilsamfunnet opplevd en fragmentering. Det viktigste eksempelet på dette er Sa'dah konflikten, der det de siste fire årene har foregått regelrett borgerkrig i landets nordlige provinser mellom tilhengere av *Houthi* bevegelsen og regimet. Konflikten har blitt religiøst forankret av myndighetene siden bevegelsen oppsto på midten av 1990-tallet etablert av *Zaydi Shia* muslimer som en motrespons på den mer konservative innflytelsen til den Saudiske *wahhabi* retningen av Islam, men konflikten er i realiteten minst like mye en respons på politiske spørsmål. Politiske spørsmål og sosial uro har også ført til en konflikt mellom innbyggere i sørlige provinser og sikkerhetsstyrker i det som kan betegnes som et opprør mot nordligdominerte myndigheters nedprioritering av sørlige provinser. Hovedkritikken er rettet mot ressursflukt av oljeinntekter på sørlig grunn, samt manglende inkludering av sørlige innbyggere i offentlig administrasjon og forsvar.¹¹³ I tillegg til disse etniske, politiske og religiøse konfliktene har man i økende grad sett at mangel på ressurser har ført til stammekonflikt som til tider kan destabilisere større områder. Militant islamisme har også fått en oppsving i landet i løpet av de siste årene, og da spesielt i løpet av 2007 og 2008. Jemen representerer derfor en kompleks blanding av stammeinteresser, kamp om økonomiske ressurser, religiøs ekstremisme og nord/sør konflikt. Vold og uro bidrar derfor til å destabilisere områder i Jemen, der man som følge av dette ikke kan sies å ha tilfredsstillende grad av samfunnssikkerhet. I dette avsnittet vil jeg derfor se på hvordan stammene er med på å bidra, positivt eller negativt, til utviklingen av det nasjonale konfliktnivået i Jemen.

¹¹² Haims, Marla C., Gompert, David C., Treverton, Gregory F., Stearns, Brooke K. (2008): *Breaking the Failed-State Cycle*, s 15.

¹¹³ The Economist Intelligence Unit: *Yemen Politics Under Siege*. Country Briefing 16.nov.2007, s 2, samt Longley, April & Al-Iryani, Abdul Ghani (February 2008): *Fighting Brushfires with Batons: An Analysis of the Political Crisis in Southern Yemen*, Policy Brief, The Middle East Institute.

Stammenes militære organisasjon og kapasiteter

Foruten stammenes "sivile" organisering med institusjoner for lederskap, utøvelse innen lov og rett, og som politiske pressgrupper har stammene også en velfungerende militær organisasjon.

Mobiliseringssystem

Hver stamme kan mobiliseres mot ytre motstand enten alene eller som en del av en større koalisjon. Gjennom stammetilhørighet blir mennene mobilisert inn et militært system som er ment å fremme stammens interesser, og som kan svare på utfordringer fra andre stammer, andre statsmakter, eller myndighetene selv. Stammens militære styrke kan også brukes som pressmiddel og som ris bak speilet i tvistesaker, og for å opprettholde fred mellom stammene gjennom respons-konsekvens scenarioer.

Stammens mobiliseringssystem kan minne om militære mobiliseringsenheter. Det består av dedikert personell som allerede har sin militære plass, men som til daglig driver med annen virksomhet. Når det så trengs å mobiliseres vil disse komme sammen og forme militære enheter ut i fra en struktur som er bestemt på forhånd. Lojaliteten vil primært ligge hos stammen. Hvis for eksempel stammen mobiliserer mot myndighetene, vil stammemedlemmer ansatt i Forsvaret forlate sine militære avdelinger for å kjempe med sin stamme.¹¹⁴

Siden de fleste stammene består av jordbrukere, og mobilisering er en kostbar affære både for stammens og den enkeltes familieøkonomi, er spørsmål om militær mobilisering også et økonomisk og stammepolitisk spørsmål. Effektiv mobilisering krever derfor dyktige stammeledere som er i stand til å overbevise sine medlemmer om at stammens interesser er truet.¹¹⁵ Sterke og oppegående stammeldere som leder stammer med forholdsvis god økonomi er derfor bedre i stand til å mobilisere militært, enn fattige stammer med svak økonomi og ledere med uklare intensjoner.¹¹⁶ Derfor skal det også en del til før mobilisering blir satt i gang.

Når mobilisering først blir satt i gang er imidlertid dette også like ofte en øvelse i kommunikasjon og overtalelse som reelle militære forberedelser. Som Steven Caton påpeker i

¹¹⁴ Intervju med NDI 23.mars 2008, samt Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*.

¹¹⁵ Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen* s 194.

¹¹⁶ Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 194.

sine bøker¹¹⁷ er målet ofte å gjenopprette ødelagt ære som underlag for å kunne være i stand til å akseptere kompromisser som er nødvendige for å gjenopprette fred og sosial orden.¹¹⁸ Mobilisering av stammenes militære ressurser er derfor ikke ensbetydende med vold, og svekker dermed ikke samfunnssikkerheten direkte i seg selv, men kan til en viss grad gjøre dette indirekte gjennom eventuelle økonomiske konsekvenser i form av tapt arbeidsinntekt i tidsperioden mobilisering foregår.

Stammenes militære kapasiteter

Jemens befolkning er blant de best bevæpnede i verden, med estimater på rundt 60 millioner håndvåpen i omløp.¹¹⁹ Med en befolkning på 22 millioner, betyr dette rundt ett dusin håndvåpen pr. voksne mannlige innbygger over 18 år. Slike tall er skremmende i et land som er på vei mot statsfallitt. Under krigen fra 1962 til 1967 mellom monarkister som ønsket å gjeninnsette Imamen, og republikanere som ønsket et republikansk styre, opplevde Jemen en nærmest eksplosjonsartet tilføring av våpen. Egypt støttet republikanerne, mens Saudi-Arabia støttet monarkistene, og begge landene var med på å finansiere stridighetene i form av penger, militært materiell, våpen og ammunisjon. Da stammene var aktive på begge sider i konflikten havnet mye av både pengene og våpnene hos disse.¹²⁰

Under borgerkrigen mellom tidligere Nord- og Sør-Jemen i 1994 var stammene igjen aktive, hovedsaklig på nordlig side i konflikten. Etter hvert som sørlige styrker ble slått, fikk nordlige stammer anledning til å beholde ”entire stockpiles from the former southern army”.¹²¹ Da konflikten ble avsluttet antar man at mesteparten av materiellforsyningene i form av håndvåpen som hadde kommet fra Sovjetunionen under det marxistiske styret hadde forsvunnet, og i stor grad distribuert blant sivile, altså stammene.¹²²

¹¹⁷ Caton, Steven (2005): *Yemen Chronicle. An Anthropology of War and Mediation*. Hill and Wang, New York, og (1992): *Peaks of Yemen I Summon: Poetry as Cultural Practice in a North Yemeni Tribe*. University of California Press.

¹¹⁸ Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 194. Støttes også av Steven Caton i intervju sommeren 2007.

¹¹⁹ Estimert gjort av innenriksdepartementet i Jemen, kilde Yemen Times, 28. januar 2002. Det foreligger imidlertid uenighet om estimatet. Det finnes andre alternative anslag, men felles for samtlige er at de plasserer Jemen blant de mest våpenrike statene på verdensbasis.

¹²⁰ Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, s 244. Støttes også av: Carapico, Sheila (1998): *Civil Society in Yemen-The Political Economy of Activism in Modern Arabia*, s 202.

¹²¹ Møte med nestkommanderende av prominent stamme fra Sa'dah regionen, 22.mars 2008. Beskrives også i: Miller, Derek (2003): *Small Arms Survey. Demands Stockpiles and Social Controls: Small Arms in Yemen*, s 11.

¹²² Miller, Derek (2003): *Small Arms Survey. Demands Stockpiles and Social Controls: Small Arms in Yemen*, s 11.

Den våpentilgangen som har blitt gitt stammene gjennom konflikter i Jemen de siste 40 årene har sørget for at det florerer mye våpen og annet militært materiell utenfor myndighetenes kontroll i landet, og da særlig i de nordlige stammeområdene og langs den tidligere grenselinjen mellom Nord og Sør-Jemen. Det er ikke uvanlig at tungt artilleri finnes i forbindelse med de større markedene, og hos enkelte *stammeshaykh*'er.¹²³ Noen stammer råder også over eldre egyptiske stridsvogner fra krigen på 60 tallet.¹²⁴ Med tilgjengelige økonomiske ressurser kan man også handle fritt på ett av landets fem store utendørs våpenmarkeder. Disse er *Jehannah* (utenfor Sana'a), *Sa'dah*, *Al-Baydah*, *Al-Jawf* og *Abyan*.¹²⁵ En kystlinje på 1.906 km kombinert med en underdimensjonert kystvakt¹²⁶ gjør også landet utsatt for organisert smugling av våpen som kan forsyne markedene ytterligere. Resultatet er at mange *shaykh*'er og militære ledere råder over store private våpendepoter, samt at våpen er lett tilgjengelig for de aller fleste.¹²⁷

Samtidig er konvensjonelle jemenittiske hærstyrker til dels utstyrsfattige. Ofte har soldater gammelt og utdatert utstyr, og det forekommer at soldater på kontrollposter står uten ammunisjon i våpnene sine.¹²⁸ Stammenes militære kapasiteter legger derfor en begrensning på myndighetenes militære avdelinger når det kommer til hva de har makt og autoritet til å kunne foreta seg, og hvor.

En hendelse i 2003 illustrerer de generelt aksepterte grensene statsmakten har i å utøve sin militære innflytelse mot stammene innen deres egne territorier. Ved denne anledningen intervenerte sikkerhetsstyrker i en disputt mellom to stammer i Ma'rib provinsen øst for Sana'a. Disse ble involvert etter at et stammemedlem ble drept av et medlem fra en annen stamme. Da sikkerhetsstyrker fulgte etter og skjøt ett av de flyktende stammemedlemmene tok deres stamme livet av tre offiserer ved å åpne ild. Ledere fra *begge* de stammene som var involvert uttrykte deretter sin misnøye med at sikkerhetsstyrker hadde blandet seg inn i stammeanliggende på denne måten. "Myndighetene burde ikke ha grepet inn", sa en

¹²³ Møte med nestkommanderende av prominent stamme i Sa'dah regionen, 22.mars 2008. Støttes også av Paul Dresch (1993, s 38): "(...) and downstairs in many houses, among the grain and goats, are heavy weapons such as mortars, machine guns and even light artillery."

¹²⁴ Militær kilde i Jemen våren 2008

¹²⁵ Møte med nestkommanderende av prominent stamme i Sa'dah provinsen, 22.mars 2008.

¹²⁶ Kystvakten har de siste årene blitt modernisert blant annet med en donasjon på 7 patruljebåter fra USA i 2004, samt trening av personell. I 2005 leverte et australsk firma ytterligere 10 fartøy. Dette er imidlertid langt fra å møte behovet, og store deler av Jemens kystlinje ligger fortsatt utenfor kontroll av kystvakten.

¹²⁷ Møte med nestkommanderende av prominent stamme i Sa'dah provinsen, 22.mars 2008.

¹²⁸ Egne erfaringer fra Hadramawt provinsen.

prominent *Shaykh*. ”Vi har vår måte å avgjøre slike disputer på, og dette tapet av liv er utelukkende grunnet myndighetenes inngripen(...)Vi har våre egne regler(...)og våre måter å løse tingene på, og vi ønsker at myndighetene skal holde seg unna trøbbel.”¹²⁹ Denne er kun en av mange tilsvarende hendelser, og illustrerer myndighetens mangel på maktmonopol og legitimitet på bruk av vold i sitt eget territorium (samtidig som det illustrerer stammenes militære kapasitet og vilje til å bruke den). Våpentettheten blant stammene bidrar derfor tidvis til å løfte konflikter inn i voldelige sammenstøt med landets myndigheter. Samfunnssikkerheten svekkes i det spenningsforholdet mellom formelle og uformelle maktmyndigheter blir utløst på denne måten.

Det er imidlertid viktig å ikke glemme det kulturelle aspektet våpen har i Jemen. Gatebildet på landsbygda i Jemen er preget av menn som bærer automatvåpen og den tradisjonelle *jambiyyaen*¹³⁰, men disse våpnene symboliserer ikke i utgangspunktet et ønske eller en trussel om bruk av vold. Foruten at våpen symboliserer evnen den enkelte har til å forsvare seg og sin ære,¹³¹ er de også statussymboler, og viktige symboler for å kommunisere status, makt, ansvar, manndom og velstand, og har derfor stor kulturell verdi. Eldre mennesker går ofte med eldre tyrkiske rifler, som slett ikke er ment for å brukes til aggresjon. Våpen kan også sees på som kapital, da disse blir tatt i bruk som pant under mekling. Det er heller ikke uvanlig at man legger igjen våpenet sitt dersom man for eksempel låner et kjøretøy av en venn eller slektning. Kjøretøyets verdi er som regel langt høyere i ren kapital, men en mann ville aldri legge igjen våpenet sitt for så å ikke komme tilbake, derfor blir det ofte sett på som en gest av ærlige hensikter å gi våpen som pant. Våpen brukes også til å opprettholde maktbalansen mellom stammer, og det forekommer sjelden at stammer med større våpen havner i væpnet konflikt, på grunn av konsekvensene.¹³²

Det er imidlertid ingen tvil om at stammenes og sivilsamfunnets generelt store tilgang på våpen til tider skaper et sikkerhetsproblem. Det hindrer myndighetene i å intervensere militært i områder der stammene står sterkt og ikke selv ønsker intervensering, og fratrar derfor myndighetene deres statsmessige monopol på vold og bruk av maktmidler.

¹²⁹ Rotberg, Robert I. (Ed.) / Burrowes, Robert D. (2005): *Battling Terrorism in the Horn of Africa*, s 148.

¹³⁰ *Jambiyya* er en krum dolk som bæres av folk med stammetilknytning. Kniven har mer symbolverdi enn at den er et våpen eller et bruksredskap.

¹³¹ Dette inkluderer forsvar av kvinnelige familiemedlemmer, gjester og evt. andre som ligger under kulturell betinget beskyttelse, eller som ikke er i stand til å forsvare seg selv. Dette krever tilgang på våpen, og er en viktig grunn til at våpen står så sentralt i jemenittisk stammekultur.

¹³² Miller, Derek (2003): *Small Arms Survey. Demands Stockpiles and Social Controls: Small Arms in Yemen*, s 44.

I tillegg skaper våpenutbredelsen langt mer alvorlige konsekvenser i de tilfellene våpnene tas i bruk i konflikter, både mellom enkeltindivider og mellom stammer i større konflikter. Det er også tema for neste delkapittel.

Ressursmangel med påfølgende konflikt

Det er lite offisiell statistikk når det gjelder stammekonflikter i Jemen. NDI anslår imidlertid at det finnes så mange som 2000 uløste disputter mellom stammene i landet.¹³³ Det som likevel er klart er at de fleste konfliktene dreier seg om rettigheter til land eller vann. Med stadig synkende vann-nivåer sammen med eksplosiv befolkningsvekst, stor arbeidsledighet og mangel på sosiale tjenester fra landets myndigheter, har kamp om ressurser vært en økende kilde til spenning mellom stammer. Det aller største problemet er innen vannforsyning da majoriteten av stammefolk på landsbygda er jordbrukere. Jemens vannproblem er i ferd med å bli svært dramatisk. Et årlig overforbruk på rundt 36 % av fornybare ferskvannskilder¹³⁴ (som forventes å øke i tråd med befolkningsveksten) har svært negative konsekvenser for grunnvannsnivåer, matproduksjon, drikkevannstilgang¹³⁵, miljøet og lokal økonomi for jordbrukere i stammeområdene. Ofte ender disputter om tilgangen til vannkilder i konflikt. Hovedårsaken til dette er at det ikke finnes god lovgivning på dette området hos offisielle myndigheter¹³⁶, samt at det er tidkrevende å prøve slike saker både for uformelle og formelle myndigheter, mens vannbehovet som regel er akutt eller bundet opp i sesongbetont arbeid innen jordbruket, noe som krever hurtig avklaring.

Stammekonflikt er også ofte politisk motivert. Myndighetene blir med jevne mellomrom beskyldt for å enten ignorere stammekonflikter fullstendig, eller også å sette stammer opp mot hverandre for å holde stammeområder i konstant uro, og dermed hindre potensielle utfordringer fra sterke stammeområder mot sentralmakten.¹³⁷ Stadig flere stammeledere sitter også i parlamentet gjennom myndighetenes koopteringspolitikk, og bruker regelmessig sine posisjoner for å støtte interessene til sine respektive stammer.¹³⁸ Dette underbygges av en økende grad av stammekonflikter like før det avholdes valg.

¹³³ Intervju med National Democratic Institute (NDI) i Sana'a, 12.11.2007.

¹³⁴ Tall fra International Development Research Centre i Jemen.

¹³⁵ UNDP slår fast at kun 62 % av befolkningen i byene og 34 % av befolkningen på landsbygda har tilgang på sikkert drikkevann. Det betyr at totalt rundt 60 % av befolkningen under ett ikke har tilgang på sikkert drikkevann.

¹³⁶ International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 14.

¹³⁷ International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 15.

¹³⁸ International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 15

Stammene tyr også rett som det er til voldelige aksjoner mot myndighetene, spesielt rettet mot infrastruktur, dersom de føler seg urettferdig behandlet.¹³⁹ Dette bringer oss igjen tilbake til problemene som oppstår når myndighetene ikke klarer å levere basistjenester til en misfornøyd og tungt bevæpnet befolkning.¹⁴⁰

Ofte blir disputer mellom stammer som munnar ut i våpenbruk referert til som *thar*, som løst kan oversettes til vendetta eller blodhevn, men uttrykket brukes like ofte til å beskrive enhver væpnet konflikt eller krigsliknende tilstand mellom stammer i Jemen.¹⁴¹ I prinsippet blir slike situasjoner løst gjennom mekling og kompensasjon regulert av normbasert stammelov, (*urf*), som beskrevet tidligere.

Allikevel kan konfliktene eskalere til å bli regionale konflikter, og bidrar noen ganger til å destabilisere hele regioner. Spesielt utviklingen innen vannforsyningsproblemet er urovekkende. Siden overforbruket med all sannsynlighet vil fortsette å øke sammen med den eksplosive befolkningsveksten¹⁴², er det også trolig at kampen om vann vil fortsette å være en viktig konfliktkilde også i fremtiden. Når tvistespørsmål ikke blir løst verken gjennom det formelle rettssystemet eller det uformelle, og dermed heller bunner ut i konflikt, er dette en svært negativ bidragsyter til opprettholdelse av samfunnssikkerhet. De områdene som berøres opplever en drastisk nedgang i samfunnssikkerhet idet uoverensstemmelser munnar ut i voldshandlinger. Dette får indirekte konsekvenser ved at stammene blir mobilisert militært, og jordbruksnæring og annet lokalt næringsliv kan bli liggende uvirksomt. I tillegg kommer selvfølgelig de åpenbare direkte humanitære og sikkerhetsmessige konsekvensene i form av trusler mot, og skader på liv og helse gjennom krigsliknende handlinger som foregår mellom de stridende partene. Stammenes organisering bidrar til at konflikter kan løstes til et høyere nivå enn de ville gjort uten stammemessig organisering. En tvist mellom to jordbrukere for eksempel ville forblitt mer lokal dersom ikke stammeoverbygning ble trukket inn. Ved å spille på kollektivt ansvar og respons vil slike konflikter kunne berøre langt flere individer. Selv om det er positivt med et stammesystem som kan mekle i tvistesaker om tilgang på ressurser, og dermed komme frem til fredelige løsninger, må dette settes opp mot at

¹³⁹ Dette kan være sabotasje mot kraftstasjoner eller oljerørledninger, eller tyveri og sabotasje av kjøretøyer og annen eiendom som tilhører sivile firmaer eller myndighetene.

¹⁴⁰ Deler av materialet ovenfor er referert fra: Annaniassen, Kåre (2007): *Kappløp mot Kollaps En Analyse av den Sosiopolitiske Utviklingen i Jemen*.

¹⁴¹ International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 13.

¹⁴² Befolkningsveksten i Jemen er på 3,1 % grunnet en gjennomsnittlig fødselsrate på hele 6,2 barn pr. kvinne. (United Nations Common Country Assessment (Yemen) 2005, s 2)

uoverensstemmelser som i utgangspunktet er mellom individer eller mindre grupper kan eskaleres til å bli voldelige stammekonflikter. Jemenittiske stammers solide militære kapasiteter høyner de humanitære og sikkerhetsmessige konsekvensene dersom konflikt munner ut i voldshandlinger. Uten tilstrekkelig innsats for å dempe slike konflikter kan de vare i årevis. Selv om mye av grunnlaget for konfliktene kan skyldes myndighetenes manglende ressursstyring eller opportunistiske splitt og hersk politikk for å svekke stammene, er det *stammene selv* som senker samfunnsikkerheten ved å bryte ut i konflikt. Ressurskonflikt, og til dels politisk konflikt mellom stammer, bidrar derfor i vesentlig grad å svekke samfunnsikkerheten i stammeområder i Jemen.

Normsystem på hell?

Det kan være problematisk å få oversikt over utstrekningen av stammekonflikt i Jemen. Selv om økt oppmerksomhet rundt temaet nok har ført til hyppigere rapportering om slike tilfeller kan det se ut som om problemet er i ferd med å forverres. For det kan nemlig også se ut som om selve dynamikken i stammekonflikt også har endret seg. Stammekonflikt har tradisjonelt vært et landlig fenomen, primært i de nordlige områdene, og har sjelden påvirket noen av de større byene. De siste årene har stadig flere tilfeller av oppgjør forekommet i byer eller på markeder, som tidligere var ”off limits” for enhver form for planlagt aggresjon.¹⁴³ Dette har resultert i at flere kvinner og barn blir skadelidende gjennom stammekonflikt, og gjør at vi må spørre oss om stammenormene er i ferd med å svekkes.

En årsak til utviklingen kan være at stadig flere med stammetilknytning har flyttet inn til byene for å finne annet arbeid, samt at en del byer og forsteder har vokst inn i stammeområder gjennom de siste års store befolkningsvekst. Samtidig har mange av *shaykh*'ene også tilholdssted i, eller besøker med jevne mellomrom byene, og da spesielt Sana'a på grunn av stammenes og stammelederens stadig mer politiserte rolle. Dette har bidratt til en ”tribalisering” av byene.¹⁴⁴ Også andelen av unge mennesker som har begynt å gå på skole eller å arbeide i byene har ført til et tradisjonsskifte i opplæringen av ungdom i tradisjonelle stammenormer.¹⁴⁵ Mens disse tidligere hovedsaklig oppholdt seg i stammenes områder, og følgelig fikk god opplæring i prinsipper rundt normbasert stammelov, og ikke minst

¹⁴³ Blant annet møter med Dr. Al-Dhaheiri (8.mars 2008), NDI (24.februar 2008) og ADRA (5.mars 2008), samt International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 14.

¹⁴⁴ International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 14.

¹⁴⁵ Møte med Dr. Abdul Salam Al-Areefi, Project Director ADRA (*Adventist Development and Relief Agency Yemen*), Sana'a 5.mars 2008.

konsekvensene av å bryte med disse, er de nå i en posisjon mellom tradisjoner og moderne institusjoner, der avstanden til landsbygda svekker båndene til stammen, og følgelig oppmerksomheten rundt stammenormene. Dette kan skape et farlig vakuum i det unge stammemedlemmer med god tilgang på våpen havner i konflikter i det miljøet de oppholder seg i, uten de samme mekanismene for sosial kontroll som man finner i de tradisjonelle stammeområdene.

En knekk i normsystemet vil være en alvorlig trussel mot samfunnssikkerheten i et land som Jemen, der den sosiale kontrollen nettopp er en konsekvens av dette systemet for store deler av landets befolkning.

Den sosiale overbygningen av stammer gjør at vold i Jemen, selv om den ikke er uvanlig, utøves svært kontrollert, med en klar hensikt, et klart mål og alltid søkes begrenset gjennom stammenes normsystem. Konsekvenser av det store antallet våpen i landet skiller seg derfor klart fra andre tilsvarende områder med stor våpentetthet som Rio de Janeiro og i flere afrikanske land der våpenbruk rammer langt mer tilfeldig.¹⁴⁶ Individuelle handlinger er derfor begrenset, og til dels styrt, gjennom den sterke og sentrale rollen stammeverdier og normbasert stammelov har i jemenittisk samfunnsliv, som sammen med Islamsk lov og verdssystem hindrer at samfunnet blir kastet ut i uorganisert vold, kriminalitet og kaos. Så lenge stammenes normsystem og sofistikerte rutiner for mekling, omfangsbegrensning og tradisjoner for å løse tvistsspørsmål med minst mulig bruk av vold fortsatt vedvarer, vil dette styrke samfunnssikkerheten i landet der myndighetene selv ikke innehar institusjoner som kan sørge for tilsvarende sosial kontroll av befolkningen.

Hvis stammenormene svekkes kan dette kanskje være den aller største utfordringen mot opprettholdelse av samfunnssikkerhet i Jemen forutsatt en fortsatt svak statsmakt. Følgelig vil stammene kunne bli farlige og destabiliserende enheter. I dag er imidlertid normsystemet en viktig konfliktbegrenser. Om det vil fortsette å være det også i fremtiden kommer an på en rekke faktorer. Blant de viktigste vil være hvorvidt stammene fortsatt vil bli forsøkt svekket og splittet av myndighetene som et ledd i deres overlevelsespolitikk, samt effekten av demografiske endringer i befolkningsmønstre mellom by og landsby i Jemen.

¹⁴⁶ Miller, Derek (2003): *Small Arms Survey. Demands Stockpiles and Social Controls: Small Arms in Yemen*, s 32.

Stammekonflikt er som vi har sett en av de viktigste kildene til å svekke samfunnssikkerheten i Jemens stammeområder. Som regel skyldes konfliktene ressursmangel, primært i forhold til vann, og i noen grad politiske og strafferettslige uoverensstemmelser. Men også et annet moment kan være kime til stammekonflikt. Dette er stammers deltakelse i nasjonale konflikter.

Stammers bidrag i Sa'dah konflikten (militær bruk av stammekrigere)

Kampene som har utspilt seg mellom *Houthi* bevegelsen, oppkalt etter dens avdøde grunnlegger Hussein Badr al-Din al-Houthi, og jemenittiske myndigheter i den nordlige Sa'dah provinsen, er den enkeltfaktoren som i aller størst grad direkte har bidratt til å svekke samfunnssikkerheten i nordlige områder av Jemen de siste fire årene. Gruppen vokste opprinnelig frem for å forsvare *Zaydi* verdier og tradisjoner i Sa'dah provinsen som en motrespons til den økte konservative *Sunni wahhabi* innflytelsen i området.¹⁴⁷ President Saleh grep inn med militær makt ovenfor gruppen i 2004 da den gikk åpent ut mot Jemens samarbeid med USA i kampen mot terror, og oppfordret til vold mot USA og Israel.¹⁴⁸ Siden dette har konflikten vedvart, kun avbrutt av kortere våpenhviler og mekling mellom partene. Saleh regimet har forsøkt å sette konflikten i en ramme av religiøst opprør og krigen mot terror, men flere mener at krigen har vært langt mer politisk, og samtidig et uttrykk for misnøye med styresmaktene i Sana'a.¹⁴⁹ Kampene har hovedsakelig utspilt seg i den nordlige Sa'dah provinsen, mot grensen til Saudi-Arabia, men spredte seg sør til Amran og Hajja provinsen, og nådde helt ned til Bani Hushaish i utkanten av Sana'a i juni 2008.¹⁵⁰

Konflikten har hatt store økonomiske og humanitære kostnader. Bare i den første kampanjen i 2004 antas det at 3000-5000 personer mistet livet¹⁵¹, og tallet har siden fortsatt å stige mellom hver våpenhvile. Kampene skal ha til tider ha vært spesielt harde i den siste kampanjen, og i august 2008 meldte FN at totalt 130.000 mennesker var blitt interne flyktninger som følge av

¹⁴⁷ Blant annet Human Rights Watch (2008): *Disappearances and Arbitrary Arrests in the Armed Conflict with Houthi Rebels in Yemen*, s 12.

¹⁴⁸ The Economist Intelligence Unit: Country Profile 2007 – Yemen, s 8.

¹⁴⁹ Blant annet basert på samtaler med Den Franske Ambassaden i Sana'a, den Britiske Ambassaden i Sana'a og akademikere ved Universitetet i Sana'a.

¹⁵⁰ Diverse avisartikler, samt Human Rights Watch (2008): *Disappearances and Arbitrary Arrests in the Armed Conflict with Houthi Rebels in Yemen*, s 10.

¹⁵¹ Selvik, Kjetil & Stenslie, Stig (2007): *Stabilitetens Pris. Stat og Politikk i Midtøsten*, s 76.

konflikten.¹⁵² 17. juli i år ble det på nytt inngått en fredsavtale mellom partene. Det har vært en viss motvilje til å innfri punktene i avtalen fra begge parter, og det har blitt rapportert at områder som blir regnet som *Houthi*-vennlige har blitt diskriminert i gjenoppbygningen.¹⁵³

Siden høsten 2007 ble stammer i økende grad rekruttert inn på begge sider i konflikten. Dette bidro selvsagt kortsiktig til større sikkerhetsutfordringer ved at flere ble involvert ved å forsyne konflikten med personell og materiell, men har også lagt grunnlaget for fortsatt konflikt i Sa'dah regionen. For selv om konflikten nå er i en fase av våpenhvile og fredsinitiativ mellom de opprinnelige partene, vil forhold som har skjedd mellom stammene som har deltatt i konflikten vedvare i årevis helt uavhengig av konflikten.

Økningen i stammekonflikter bekreftes fra organisasjoner som arbeider med dette i Sa'dah regionen. ADRA kunne melde om at det fra 2002 til 2006 ikke hadde forekommet voldelige konflikter i *Munabbah* distriktet, som er ett av områdene organisasjonen monitorerer. Våren 2008 hadde antallet økt til tre voldelige stammekonflikter. Årsaken er at stammene har blitt brukt på begge sider i Sa'dah konflikten. Selv om det for øyeblikket er våpenhvile, har hendelser som har skjedd mellom stammene imellom ført til at en regulær konflikt har gått over i stammekonflikt. Alle de tre konfliktene er i dette tidligere konfliktfrie distriktet, og antallet drepte er kommet opp i over 100 personer.¹⁵⁴

Houthi konflikten har også indirekte bidratt til en økning i vold og konflikt andre steder i landet. Myndighetene har vært nødt til å kraftsamle i nord, og har derfor måttet begrense tilstedeværelsen i andre provinser. Dette har ført til en økning i antall stammekonflikter, angrep mot infrastruktur og terroraksjoner andre steder enn i Sa'dah, og har derfor svekket samfunnssikkerheten utover selve Sa'dah provinsen.¹⁵⁵

Det at stammer rekrutteres både av myndigheter og av opprørere er ikke på noen måte ny praksis i Jemen. Dette ble som nevnt tidligere gjort også i krigen mellom republikanere og monarkister på 60-tallet, og i begge borgerkrigene mellom tidligere Nord- og Sør-Jemen. Praksisen er imidlertid svært uheldig med tanke på å stabilisere områdene i etterkant av

¹⁵² UN Office for the Coordination of Human Affairs, "Humanitarian Update. June 2008 Yemen, "July 5, 2008: <http://ochaonline.un.org/Default.aspx?alias=ochaonline.un.org/romenaca>.

¹⁵³ Diverse avisartikler i Yemen Times og Yemen Post.

¹⁵⁴ Møte med Dr. Abdul Salam Al-Areefi, Project Director ADRA (Adventist Development and Relief Agency Yemen), Sana'a 5.mars 2008.

¹⁵⁵ Samtaler med Den Franske Ambassaden i Sana'a, 16.11.2007.

konfliktene. Stridighetene vil fortsette mellom stammer, og vil skape et fravær av sikkerhet i områder som ideelt sett bør drive gjenoppbygging av infrastruktur og få lokal økonomi tilbake på beina. I fraværet av sikkerhet og fullstendig våpenstillstand vil heller ikke internasjonale hjelpeorganisasjoner kunne arbeide sikkert, og vil derfor begrense operasjonene sine, som igjen kun er ytterligere et steg i gal retning mot å sørge for samfunnssikkerhet i post-konflikt områder. Myndighetene har vært kritisert for å benytte seg av stammers militære kapasitet nettopp fordi dette vil kunne splitte befolkningen langs kulturelle, etniske og til dels territorielle linjer. Dette har skjedd i tilfellet med Sa'dah konflikten, og vil medføre en svekkelse i samfunnssikkerhet i dette området over et tidsperspektiv langt utover konflikten i seg selv. Stammers bidrag til konflikter slik som Sa'dah konflikten er derfor også bidrag til å svekke samfunnssikkerheten både i de spesifikke områdene konflikten foregår i, samt i stammens egne områder, selv om disse skulle ligge utenfor det aktuelle konfliktområdet gjennom at stammekonflikter i etterkant eksporteres til deltakernes egne territorier.

Involvering av stammer med materiell og personell i slike operasjoner har derfor utelukkende negative konsekvenser for samfunnssikkerhet både i selve konfliktområdet, og deretter også utenfor det. I tillegg har det en negativ effekt på gjenoppbyggingen av krigsrammede områder ved at konflikt vedvarer. Slike nasjonale konflikter har med Sa'dah konflikten også vist seg å senke sikkerhetsnivået andre steder i landet ved at konflikt kan blusse opp i distrikter der myndighetene tidligere har hatt en viss grad av sosial kontroll gjennom militær tilstedeværelse, som i slike tilfeller senkes eller forsvinner helt.

Manglende statlig tilstedeværelse i slike områder, kombinert med en stadig mer håpløs situasjon for landets innbyggere, har også ført til bekymring rundt et annet moment som svekker samfunnssikkerheten. Dette er rekruttering og trening av militante islamister på jemenittisk territorium.

Stammers militære motstand som alternativ til terror

Ved begynnelsen av årtusenskiftet var det en viss internasjonal bekymring knyttet til hvorvidt Jemen stod i fare for å kunne bli en bastion for terror. Med en svak statsmakt, liten territoriell kontroll og religiøst konservative samfunn fryktet man at landet kunne komme til å bli en eksportør av transnasjonal revolusjonær politisk islam og terrorisme, på samme måte som man så i Afghanistan på 80 tallet, og etter 1994 under *Taliban*. I stedet for, og særlig etter

2001, har Jemen valgt å bli en alliert i kampen mot terror, der både politiske og økonomiske bånd er knyttet hovedsaklig med USA.¹⁵⁶ Den økte bevisstheten rundt Jemens statsutvikling og den sterke økningen i antallet terroraksjoner gjennomført på jemenittisk jord det siste året gjør at man igjen har blitt mer observant på utviklingen av militant islamisme i landet.

Svake og kollapsede stater der myndighetene ikke har territoriell kontroll har vist seg å være utsatt for å danne treningsmuligheter for terrorister.¹⁵⁷ Økende konservative islamistiske strømninger i Jemen i senere tid er hovedsakelig relatert til to faktorer. Det første er tilbakekomsten av *wahhabi* inspirerte jemenittiske fremmedarbeidere fra Saudi-Arabia på 90-tallet. Det andre er returnerte religiøse krigere fra Afghanistan i samme periode. Ifølge en tidligere innenriksminister i Jemen var antallet returnerte "Afghan-Arabs" til Jemen, inkludert både jemenitter og andre nasjonaliteter, 29.000 i 1993/94.¹⁵⁸ I følge lederen for *Islamic Jihad Movement* (IJM) i Jemen hadde 8.000 returnert i 1990, og antallet hadde økt til hele 50.000 ti år senere. Selv om disse tallene kan være overdrevet, og også inkluderer ikke-jemenitter som senere har returnert til sine opprinnelige hjemland (enten frivillig eller fordi de har vært blant de 14.000 som har blitt deportert av jemenittiske myndigheter de senere årene), er det allment kjent at tusenvis av jemenitter dro til Afghanistan for å slåss mot Sovjetunionen i løpet av 80-tallet. Mange av disse har senere fått viktige stillinger i offentlig forvaltning og regjering. Fordi de sørget for kritisk støtte til Nord-Jemen under borgerkrigen med tidligere Sør-Jemen i 1994 har President Saleh også vært tilbakeholden med å gå imot denne gruppen.¹⁵⁹

De fleste jemenittiske islamister har imidlertid valgt å følge spillereglene til den jemenittiske staten, først og fremst gjennom det religiøst orienterte reformpartiet *Islah*, og deres deltakelse i politikken. Et lite antall mindre organisasjoner som "*The Aden-Abyan Islamic Army*" og "*The Islamic Jihad Movement*" har rekruttert blant de tidligere afghanske krigerne for å operere på egenhånd. Disse stod blant annet bak *USS Cole* bombingene i 2000, samt angrepet mot den franske oljetankeren *Limburg* i 2002. De siste to årene har det vokst frem nye grupper. Dette er blant annet "*Jund al-Yemen*" (eng. "*Yemen Soldiers Brigade*") og "*Al-Qaeda in Yemen*" (AQY) som har gjennomført flere mindre operasjoner rettet mot jemenittiske

¹⁵⁶ Rotberg, Robert I. (Ed.) / Burrowes, Robert D. (2005): *Battling Terrorism in the Horn of Africa*, s 141.

¹⁵⁷ Lia, Brynjar, Skjølberg, Katja (2000): *Why Terrorism Occurs – A Survey of Theories and Hypotheses on the Causes of Terrorism*, s 23.

¹⁵⁸ Husain al-Arab, tidligere innenriksminister i Jemen i et intervju med *Yemen Times*, 2. april 2001.

¹⁵⁹ International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 9

myndigheter og vestlige interesser. Den siste, og største hendelsen utført av disse, er angrepet på den amerikanske ambassaden i Sana'a 17. september 2008.

Ofte blir terror trukket frem som alvorlige trusler mot samfunnssikkerheten internasjonalt. Det har i løpet av perioden 15. september 2006 – 17. september 2008 blitt gjennomført hele 24 terrorangrep i Jemen. I disse angrepene har totalt 23 uskyldige jemenitter mistet livet, og 10 vestlige. Antall sårede er ca. 60 personer.¹⁶⁰ Dette gjør at terror også er et nasjonalt problem i Jemen, og svekker dermed innbyggernes samfunnssikkerhet. Sikkerheten utfordres gjennom ødeleggelsene selve aksjonene fører med seg mot liv, eiendom og helse. Det er imidlertid viktig å påpeke at terror kun står for en liten del av den totale volden i Jemen. Derfor er det minst like alvorlig at myndighetene misbruker situasjonen ved å forfølge politiske mål gjennom å benytte altfor vide kategoriseringer til å definere terror. En annen utfordring vil kunne bli aktuell dersom myndighetene mislykkes i vesentlig grad å være en alliert i kampen mot terrorisme, og fremmede makter velger å reagere på egenhånd for å eliminere eventuelle treningsleire, grupper eller individer på jemenittisk jord. I Jemen vil slik innblanding mest sannsynlig bli sett på som illegitim hos sivilsamfunnet og sannsynligvis møte motstand, med de høynede sikkerhetsutfordringene det vil medføre.

Stammers kontroll over territorium svekker myndighetenes mulighet til å oppdage og reagere ovenfor militante islamister og andre terrorister i stammeområdene. Dette kan illustreres av en hendelse i 2001 da regjeringen reagerte mot *Abida* stammen i den hensikt å hente ut tre mistenkte i forbindelse med bombingene av den amerikanske destroyeren *USS Cole* i Aden året før. Myndighetene har senere fått kritikk i fremgangsmåten da mange mente de provoserte frem skuddvekslinger med stammemedlemmene. Stammen selv mener at det aldri var tilfelle at de skjulte mistenkte terrorister, men at det var myndighetenes fremgangsmåte ovenfor stammen som fikk de til å motreagere. Operasjonen endte med 24 drepte soldater og stammefolk. I tillegg ble 23 soldater tatt til fange og fikk konfiskert sitt militære utstyr av stammen.¹⁶¹ Operasjoner mot terrorister kan derfor øke i omfang ved at parallelle operasjoner mot stammer kan måtte planlegges og gjennomføres for å få tilgang til territoriet deres.

¹⁶⁰ Terroroperasjoner gjengitt i media i løpet perioden som angitt. Aksjonene inkluderer ikke stammeoperasjoner mot infrastruktur og liknende, men omfatter kun ideologisk baserte operasjoner.

¹⁶¹ International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 20.

Stammeorganisering kan imidlertid fungere som et alternativ til organisering i radikale terrornettverk. Stammen fungerer som pressgrupper ovenfor myndighetene, og bruker både politisk press og til tider operasjoner til forveksling lik terroraksjoner som kidnappinger og ødeleggelse av infrastruktur. Det er imidlertid en viktig forskjell på stammenes operasjoner og ideologisk motiverte terrorgruppers operasjoner. Dette synliggjøres best gjennom skade på, og tap av liv. Normsystemet regulerer hva som er akseptabelt å utføre. Siden tidlig på 90-tallet og frem til i dag er i overkant av 200 utlendinger blitt kidnappet av stammer i Jemen. Med to unntak ble samtlige løslatt uten personskader.¹⁶² En av disse fikk dødelig utfall ved at et norsk gissel mistet livet da det kom til skuddveksling mellom politi og kidnappere. I det andre tilfellet ble en amerikansk bistandsarbeider såret da han motsatte seg kidnappingen. Operasjoner blir derfor middelet og ikke målet i seg selv. Militante islamister (*The Aden-Abyan Islamic Army*) kidnappet i 1998 en gruppe turister sør i Jemen. Denne operasjonen skilte seg drastisk fra stammekidnappingene både i struktur og motivasjon da gruppen ikke bestod av jemenittiske stammefolk som ønsket å presse egne styresmakter til oppmerksomhet rundt lokale forhold eller løslatelse av slektninger fra fengsel, men ble gjennomført av en blanding av militante islamister både fra Jemen og ikke-jemenitter som ønsket å konfrontere myndighetene og deres vestlige støttespillere.¹⁶³ Fire turister ble drept i operasjonen.¹⁶⁴

Det er lite som tyder på at stammer skaper et større rekrutteringsgrunnlag for militant islamisme i Jemen. Fellesnevneren for de fleste som blir pågrepet i forbindelse med terroroperasjoner er at de har bakgrunn enten fra Afghanistan eller Irak. Det er ingen overrepresentering fra konkrete stammer eller stammeområder, og man har hittil ikke avdekket noen eksempler med treningsleire for militant islamisme i stammeområdene. Det er imidlertid vanskelig å utelukke slike scenarioer, men det virker som om stammer i dagens situasjon kan danne et alternativ til terror som eneste alternativ til ikke-politisk opposisjon mot regimet. Hvis dette er tilfelle virker stammene i favør av å styrke samfunnsikkerheten i forbindelse med voldelige militante ideologiske nettverk, da stammenes egne operasjoner har forankring i helt andre målsetninger, med langt mindre sikkerhetsmessige konsekvenser.

¹⁶² International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 16.

¹⁶³ International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 17.

¹⁶⁴ Rotberg, Robert I. (Ed.) / Burrowes, Robert D. (2005): *Battling Terrorism in the Horn of Africa*, s 160.

Oppsummering

Den sterke militariseringen av stammene i Jemen bidrar ikke direkte til å svekke samfunnssikkerheten i landet, men gjør det indirekte ved at våpnene til tider blir benyttet i voldelige sammenstøt i konflikter over ressurser og andre interessekonflikter mellom stammer og ovenfor myndighetene. Slike konflikter er drastisk med på å svekke samfunnssikkerheten i de områdene disse forekommer. Det er imidlertid et viktig og positivt trekk i stammenes organisering rundt et godt innarbeidet normsystem, at dette også bidrar til å begrense konflikt, og sørger for at den volden som utøves skjer innenfor rammene av den sosiale kontrollen, fremfor at den rammer ukontrollert og tilfeldig.

Militær bruk av stammer i nasjonale konflikter har gitt svært negative konsekvenser for gjenoppbygning og normalisering av tidligere konfliktområder, da dette bidrar til å forlenge konflikter og flytte de over i en kontekst av inter-stamme oppgjør. Stammenes kontroll av territorium og ønske om autonomi fra staten kan vanskeliggjøre myndighetenes kamp mot terror i landet. Det er imidlertid ingenting som tyder på at stammene i seg selv danner et rekrutteringsgrunnlag.

Stammers bruk av vold er instrumentell, til dels ansvarlig, og rammer ikke vilkårlig. Dette gjør at stammers operasjoner muligens kan sees på som et alternativ til terror for de som ønsker å reagere utenfor de eksisterende politiske rammene ovenfor myndighetene, og dermed kan hindre mer radikal rekruttering fremfor å danne et rekrutteringsgrunnlag.

Kapittel 6: Stammers økonomiske og miljømessige påvirkning

Miljømessige utfordringer hos stammene

Jeg har til nå beskrevet tilstander som direkte kan utfordre samfunnssikkerheten i form av misbruk av sikkerhetsinstitusjoner, voldshandlinger, deriblant konflikter med tap av liv, skade på eiendom og andre humanitære konsekvenser. En mer indirekte trussel er imidlertid det som legger grunnlaget for hvordan innbyggerne selv kan skape et sikkert miljø for seg og sine lokalsamfunn gjennom fast tilgang på matvarer, vann og basistjenester. Med andre ord trusler mot økonomi og miljø. Jeg nevnte innledningsvis at hele 40 % av innbyggerne i Jemen lever under FN's fattigdomsgrense. I tillegg er hver femte voksne jemenitt, og hele 46 % av alle barn under fem år underernært.¹⁶⁵ Samtidig mangler mange trygt drikkevann,¹⁶⁶ og tilstrekkelige vannressurser til å kunne drive effektiv jordbruksdrift. Dette går ut over samfunnssikkerheten. Foruten at dette legger et grunnlag for ressurskonflikter gjennom å skape en tilstand av usikkerhet og konkurranse, der det å ty til vold kan virke som en rasjonell respons, blir også selve fredstilstanden truende dersom man lever i et samfunn der det ikke finnes tilgang på nødvendige basisvarer for å sikre innbyggernes overlevelse. Dagens allerede vanskelige situasjon er forventet å forverres ytterligere da den årlige befolkningsveksten i Jemen ligger på hele 3,1 %. Med denne befolkningsveksten vil Jemens befolkning på 22 millioner innbyggere i teorien dobles innen en 23 års periode, med de økte humanitære konsekvensene dette vil kunne medføre.¹⁶⁷ Et av hovedproblemene er at regimets kostnadskrevende koopteringspolitikk, sammen med ressursavhengighet fra synkende oljereserver har ført til at det ikke er etablert nye forretningsområder som kan drive den økonomiske utviklingen i landet fremover når oljen tar slutt. Følgene av dette vil være sterk økonomisk nedgang, med påfølgende økning i den allerede høye arbeidsledigheten og svikt i leveringen av basistjenester til befolkningen.

¹⁶⁵ United Nations Common Country Assesment (Yemen) 2005, s 11

¹⁶⁶ I 2003 hadde 62 % av befolkningen i byene, og bare 34 % av befolkningen bosatt på landsbygda tilgang til sikkert drikkevann. Siden 70 % av befolkningen bor utenfor byene er det under ett i befolkningen hele 60 % som *ikke* har tilgang til sikkert drikkevann. United Nations Common Country Assesment (Yemen) 2005, s 19.

¹⁶⁷ Tallene er hentet fra United Nations Common Country Assesment (Yemen) 2005, samt samtaler med UNDP I Jemen høsten 2007.

Noe av grunnlaget for denne utviklingen er skapt gjennom at stammeledere har blitt kooptert inn i statsapparatet, og i så måte utgjør en av kildene til korrupsjonen som tømmer ressursene til staten og hindrer reform. På den annen side utgjør de stammene som ikke til dels er marginalisert av Saleh's regime et mindretall.¹⁶⁸ De fleste stammer har derfor forsøkt å legge press på myndighetene for å oppnå en mer desentralisert fordeling av verdiskapningen gjennom å utbedre infrastruktur, bygge skoler, brønner og helsestasjoner, og sørge for strømtilkopling til avsidesliggende landsbyer. Metodene er oftest politiske, men myndighetene blir også regelmessig presset gjennom aksjoner. Dette har for eksempel vært aksjoner mot oljefasiliteter og kraftstasjoner, samt kidnappinger av vestlige turister og fremmedarbeidere. Selv om metodene er diskutabile har slike reaksjoner fra stammene ofte bidratt til utbedringer på landsbygda, og derfor ført til forbedringer for en rekke vanlige innbyggere.¹⁶⁹

Da majoriteten av innbyggerne i Jemen er jordbrukere (54 %) foregår mye av den lokale verdiskapningen på landsbygda. Den største og mest tidskrisiske utfordringen her må kunne sies å være tilgangen på vann. Det er allerede et bekymringsfullt overforbruk av vann i Jemen, og man må bore stadig dypere brønner for å tappe ut grunnvann. Hvis jordbruket rammes, vil dette naturlig nok skape en alvorlig forverret arbeidsledighetssituasjon i landet, da mange vil trekke inn mot byene for å forsøke å finne jobb i et allerede problematisk arbeidsmarked. En av årsakene til vannmangelen ligger i jordbruket selv, da mange bønder har lagt om fra dyrking av mat til dyrking av *khat*. *Khat*-jordbruk er flere ganger mer vannkrevende enn normalt jordbruk, og *khat*-bladene gir ingen næringsverdi. Inntektsgevinsten er høyere ved å drive slikt alternativt jordbruk, men dette er samtidig med på å skyve bena under en bærekraftig utvikling av annet jordbruk. *Khat*-jordbruk utgjør derfor en sikkerhetsrisiko i form av at det tapper vannressurser, og bidrar til å ta vekk driftsgrunnlaget for bønder som driver normalt jordbruk. Disse mister sine vannreserver, og har heller ikke råd til å investere i grunnvannspumper slik man gjør i *khat*-jordbruket. Her er stammene delvis ansvarlige fordi de ikke regulerer dette, og dette bidrar indirekte til å svekke samfunnssikkerheten.

¹⁶⁸ Selvik, Kjetil & Stenslie, Stig (2007): *Stabilitetens Pris. Stat og Politikk i Midtøsten*, s 72.

¹⁶⁹ Møte med nestkommanderende av prominent stamme i Sa'dah provinsen, 22.mars 2008. Aksjonene er også viet noe oppmerksomhet i International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, s 16.

Opprettholdelse av lokal økonomi under krig og krise.

*Whoever kills (in the market) no longer has his brotherhood (in the tribe), and no one can shelter him. Whoever shelters him commits 'ayb (i.e. owes the guarantors amends).*¹⁷⁰

Varer blir distribuert på den jemenittiske landsbygda gjennom et nettverk av markeder. Det er her store deler av befolkningen kjøper mat, buskap, medisin, drivstoff og andre basisvarer, og det er her bøndene får sin inntekt gjennom å selge produktene de produserer. Markedene legger derfor noe av grunnlaget for hvordan innbyggerne selv kan skape et sikkert miljø for seg og sine husholdninger gjennom handel og fast tilgang på mat og andre basisvarer. Siden markedene ligger i stammeområdene avhenger stabiliteten til markedet av den underliggende stabiliteten til stammene som har markedene innenfor sine territorier.¹⁷¹ Dersom markedene skulle bli stengt, for eksempel i forbindelse med konflikt, ville dette skape store problemer for lokal økonomi. Dette har stammene innsett, og det er derfor helt spesielle regler knyttet til markedene. Et marked er *hijra* eller *muhajjar*, det vil si at det er skjermet for stammekonflikt og all vold er forbudt her.¹⁷² Dette bidrar til å sikre folk i hverdagen, og ikke minst til å opprettholde lokal økonomi under konflikter. Statusen til hvert enkelt marked er nedsatt i et dokument som kalles *qa'idah al-suq*, der *shaykh*'er fra stammen(e) som beskytter markedet signerer, og dermed står som garantister for markedssikkerheten (*dumana al-suq*).¹⁷³ Ethvert brudd på sikkerhetsbestemmelsene på markedet vil da være en fornærmelse mot garantistene, og disse vil reagere og rettmessig kreve kompensasjon.¹⁷⁴ Dette gjelder også transportveiene til markedet. Slik sett bidrar stammenormene og stammenes "rules of engagement" til å opprettholde lokal økonomi både under normaltilstand og i krig og krisetider. Dette bidrar til å heve samfunnssikkerheten ved å sikre tilflyt av basisvarer og kapital til husholdningene ved at samfunnet ikke stopper, og begrenser derfor de humanitære konsekvensene av krig.

¹⁷⁰ Hentet fra: Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, s 127.

¹⁷¹ Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order: Politics and Law in the Mountains of Yemen*, s 21.

¹⁷² Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, s 124.

¹⁷³ Det er i første rekke stammen som har markedet innenfor sitt territorium som er ansvarlig for å kontrollere og beskytte handelsruter og markedsplassen, men det forekommer også avtaler der flere stammer deler ansvaret som garantister, forutsatt at disse også bruker markedet som sitt hovedmarked. Weir s 129.

¹⁷⁴ Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*, s 124.

Kapittel 7: Konklusjon

Den jemenittiske staten fungerer ikke lenger som en overbygning for opprettholdelse av samfunnssikkerhet i Jemen. Svekkelsen i regimets institusjoner har ført til at regimet pr. i dag ikke lenger evner å løse en del av de sikkerhetsutfordringene som truer i landet, samt at det selv til dels også legger grunnlaget for flere av disse utfordringene, enten ved å misbruke institusjoner som normalt skal opprettholde sikkerheten i landet, eller ved at disse er fraværende utenfor de større byene.

Jemens militært kapable stammer hindrer staten i å utføre normale statsfunksjoner, som å utvinne naturressurser, straffe kriminelle, bygge offisielle kontorer eller å kontrollere de svinnende vannressursene. Disse handlingene fra stammenes side er imidlertid begrunnet i mer enn kun et tradisjonelt ønske om autonomi. Som så mange andre jemenitter ser også stammene svakhetene i formelle institusjoner gjennom utstrakt korrupsjon og ineffektivitet, og mange anser derfor at uavhengighet fra offisielt styre er den beste måten å beskytte sine interesser på. Uformelle sikkerhetsinstitusjoner, og da spesielt innen rettssystemet, utgjør alternativer i maktvakuemet der myndighetene selv ikke har legitimitet, eller av andre grunner ikke fungerer. Satt opp imot en svak, vanstyrt og noen ganger undertrykkende stat genererer stammestrukturer derfor et nettverk av sosial sikkerhet for sine medlemmer. Mangelen på tillit mellom stammene og staten skaper allikevel et alvorlig hinder for utvikling og reform. Så lenge stammenes ønske om en viss uavhengighet fra staten vedvarer, vil staten være begrenset i de mulighetene den har for å kunne utøve autoritet og dermed styre landets innbyggere. Så lenge de stammene som står utenfor den forholdsvis begrensede gruppen av stammer som faktisk nyter godt av dagens system, føler seg utelatt i sine ønsker om utvikling og sikkerhet, vil de heller ikke ha gode argumenter for å akseptere statens ønske om autoritet.

Dette fremhever et dilemma. Stammer utgjør til dels et hinder for at staten skal kunne inneha full sosial og territoriell kontroll, og dermed kunne overta ansvaret for å opprettholde samfunnssikkerhet. Men ved å hindre staten i nettopp dette utgjør samtidig stammene en sikkerhetsventil i opprettholdelsen av sosial kontroll både i dagens situasjon, og dersom staten skulle mislykkes eller kollapse.

Jemen har svært sterke uformelle tradisjonelle mekanismer for konfliktløsning som opprettholdes gjennom stammesystemet. Disse mekanismene, hovedsakelig gjennom

normsystemet og 'urf (uformell stammelov), regulerer vold og opprettholder sosial kontroll. Noen ganger medfører disse reglene for sosial adferd bruk av vold, andre ganger begrenser de dette. Det som imidlertid er vesentlig er at få personer og grupper handler *utenfor* systemene, samt at de gjennom mekling, konsekvens-respons scenarier og økonomiske sanksjoner danner alternativer til voldelige løsninger på konflikter.

Stammenes normsystem har derfor en sentral plass i denne analysen. Studien viser at stammene er potente politiske og militære enheter som i praksis innehar betydelig de facto kontroll utenfor de større byene, spesielt nord i landet. Uten et konfliktbegrensende normsystem som kan hindre at stammenes militære potensiale blir brukt på en måte som svekker samfunnssikkerheten, vil stammene kunne utgjøre alvorlige trusler mot liv, helse og grunnleggende behov i fraværet av en sterk formell statsmakt som selv regulerer og hindrer vold. Derfor er det også bekymringsfullt at normsystemet kan være i ferd med å svekkes. Det har vært en økning i antall stammekonflikter de siste årene. Samtidig misbrukes stammenes militære kapasiteter i Sa'dah konflikten, både av opprørere og regimet selv. Dette er med på å forlenge konflikter, og truer samfunnssikkerheten både i Sa'dah provinsen og i stammeområdene. Dette viser at sikkerhet og beskyttelse av befolkningen et tveegget sverd. Uansett om de aktørene og institusjonene som skal sørge for sikkerhet er formelle eller uformelle, er det alltid en fare for at de kan true individene de er ment å beskytte.

Stammer kan til en viss grad sørge for sosial kontroll og sikkerhet, men ikke utvikling. Begge deler er vesentlige for å kunne bygge opp igjen en svekket stat. Sikkerhet er nødvendig for at utvikling skal kunne skje. Stammer sørger for sikkerhet gjennom et foreløpig sterkt normsystem, og innehar sosial kontroll i områder der myndighetens institusjoner ikke fungerer. Dette bidrar til å skape en nødvendig sikkerhetsplattform for samfunnsbygging. Men selv om stammeledere er et viktig innslag i jemenittisk politikk, bidrar ikke disse nødvendigvis med strategiske visjoner eller representerer interessene til det brede samfunnslag av landets borgere. I lys av Jemens sosiale, politiske og økonomiske problemer mener jeg derfor at det er nødvendig med en formell statsmakt som kan sørge for økonomisk oppgang, utvikling av industri, helse, utdanningstjenester, regulere bruken av sparsomme ressurser som vann, og sørge for byggingen av formelle og legitime institusjoner. Dette er spesielt viktig for de delene av befolkningen som ikke har stammetilknytning, og som vil fortsette å føle seg sårbare i et samfunn der stammene virker som substitutt for en statsmakt. I dagens samfunn, sett i lys av at Jemen er en svak stat, med svake institusjoner og liten grad av

sosial sikkerhet, utgjør imidlertid stammene viktige brikker i å opprettholde sikkerhet der de er de eneste som for tiden *kan* gjøre dette.

Ofte er internasjonale støttespillere til statsbygging, som hjelpeorganisasjoner, analysesentre og politikere blinde eller fordomsfulle mot uformelle systemer som aktuelle kandidater for lokalt styre og ivaretagelse av sikkerhet. Til tross for at de også kan være kritiske til det formelle statsstyret, blir ofte uformelle institusjoner avfeid som kilder til ustabilitet, uorden og nedsatt sikkerhet.¹⁷⁵ Disse generaliseringene kan man med bakgrunn i denne analysen hevde at vil være med på å skape et mangelfullt, og til tider uriktig grunnlag for nasjonale sikkerhetsmessige vurderinger, ikke minst i stater som i likhet med Jemen kan defineres som svake.

Så lenge jemenittiske stammers uformelle institusjoner opprettholdes i fravær av velfungerende formelle institusjoner, og forankres i stammenes normsystem, danner stammene alternative sikkerhetsstrukturer som i hovedsak bidrar positivt til å opprettholde grunnleggende samfunnsikkerhet i landets stammeområder. Hvorvidt staten selv kan overta dette ansvaret kommer an på evnen og viljen til reform av egne institusjoner, og ikke minst på evnen til å fremstå som en legitim forsørger av utvikling og sikkerhet også i stammeområdene og for det brede lag av landets befolkning.

¹⁷⁵ Andersen Louise, Møller Bjørn, Stepputat Finn (2007): *Fragile States and Insecure People?: Violence, Security and Statehood in the Twenty-first Century*, s 11.

Kildeliste

Al-Zwaini, Laila (2006): *State and Non-State Justice in Yemen*. United States Institute of Peace.

Andersen Louise, Møller Bjørn, Stepputat Finn (2007): *Fragile States and Insecure People?: Violence, Security and Statehood in the Twenty-first Century (Palgrave Studies in Governance, Security and Development)*. Palgrave Macmillan, Hampshire.

Bates, Daniel G., Rassam, Amal (2001): *Peoples and Cultures of the Middle East*. Prentice-Hall, New Jersey.

Bøås, Morten & Jennings, Kathleen M. (2005): *Insecurity and Development: The Rhetoric of the 'Failed State'*. The European Journal of Development Research, London.

Carapico, Sheila (1998): *Civil Society in Yemen – The Political Economy of Activism in Modern Arabia*. Cambridge. New York.

Carnegie Papers (2007): *Evaluating Political Reform in Yemen*. Democracy and Rule of Law Program, Carnegie Endowment for International Peace.

Caton, Steven (2005): *Yemen Chronicle. An Anthropology of War and Mediation*. Hill and Wang, New York.

Dresch, Paul (1989): *Tribes, Government and History in Yemen*. Oxford University Press, Oxford.

Dresch, Paul (2000): *A History of the Modern Yemen*. Cambridge University Press, Cambridge.

Freedomhouse (2005): Women's Rights in the Middle East and North Africa: Citizenship and Justice. Special Report – Yemen. Tilgjengelig på web:
<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=186>

Fouad, Fatima (2006): *Democratic Governance in a Tribal System*. Open Society Institute.

Gustavsson, Anders (2005): *Kulturvitenskap i Felt – Metodiske og Pedagogiske Erfaringer*. Høyskoleforlaget, Kristiansand.

Haims, Marla C., Gompert, David C., Treverton, Gregory F., Stearns, Brooke K. (2008): *Breaking the Failed-State Cycle*. RAND Corporation, Santa Monica.

Forskningsetiske Retningslinjer for Samfunnsvitenskap, Jus og Humaniora
(<http://www.etikkom.no/retningslinjer/NESHretningslinjer/NESHretningslinjer/99>)

International Crisis Group (2003): *Yemen: Coping With Terrorism and Violence in a Fragile State*, ICG Middle East Report No 8, Amman/Brussels.

International Monetary Found (2007): *Yemen: Exchange Rate Policy in the Face of Dwindling Oil Exports*. Middle East and Central Asia Department. Tilgjengelig på:
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp0705.pdf>

Jabar, Faleh A. & Dawod, Hosham (2003): *Tribes and Power – Nationalism and Ethnicity in the Middle East*. Saqi, London

Lia, Brynjar, Skjølberg, Katja (2000): *Why Terrorism Occurs – A Survey of Theories and Hypotheses on the Causes of Terrorism*. FFI rapport, Kjeller.

Longley, April & Al-Iryani, Abdul Ghani (2008): *Fighting Brushfires with Batons: An Analysis of the Political Crisis in South Yemen*. Policy Brief, The Middle East Institute.

Migdal, Joel S. (1988): *Strong Societies and Weak States. State- Society Relations and State Capabilities in the Third World*. Princeton University Press, New Jersey.

Rotberg, Robert I. (Ed.) / Burrowes, Robert D. (2005): *Battling Terrorism in the Horn of Africa*. Brookings Institution Press, Washington.

Rotberg, Robert I. (2003): *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Brookings Institution Press, Washington.

Rotberg, Robert I. (2004): *When States Fail. Causes and Consequences*. Princeton University Press, New Jersey.

Selvik, Kjetil & Stenslie, Stig (2007): *Stabilitetens Pris. Stat og Politikk i Midtøsten*. Fagbokforlaget, Bergen.

The Economist Intelligence Unit: Country Profile Yemen, 2007.

The Economist Intelligence Unit: Country Report. Yemen, February 2008.

The Economist Intelligence Unit: *Yemen Politics: Under Siege*. Country Briefing 16.nov 2007

The Failed States Index: http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=3865
(7/11.2007)

Transparency International: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi

UNDP's Human Development Index 2007/2008: <http://hdr.undp.org/en/statistics>

United Nations Common Country Assessment (Yemen) 2005

UNODC – Programme of Action for Prison Reform, 2007.

Weir, Shelagh (2007): *A Tribal Order – Politics and Law in the Mountains of Yemen*. University of Texas Press, Austin.